

ÇANAKKALE MUHAREBELERİ ÖNCESİ VE SÜRESİNCE ÖĞRET- MEN VE ÖĞRENCİLERİN SİLÂHALTINA ALINMASI İLE EĞİTİM SİSTEMİNDE ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR

İsmail SABAH*

Özet

Çanakkale Muharebelerinin yakın Türk Tarihi'nin en önemli olaylarından biri olduğu şüphesizdir. Ancak literatürü incelediğimizde Çanakkale Muharebelerinin genellikle askeri tarih açısından ele alındığı görülmekte, bu sebeple sosyal hayata etkileri ve geride bıraktığı izleri inceleyen çalışmaların sayısının ise yetersiz olduğu düşünülmektedir. Bu amaçla Çanakkale Muharebelerinin eğitim sistemi üzerine etkileri araştırılmıştır. Çalışmanın geçerliliği açısından ise araştırma 1914-1916 yılları arasında sınırlandırılmıştır.

Bunun için Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı, Kızılay Arşivi, Meşihat Arşivi, Milli Kütüphane, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi gibi arşiv merkezleri ve büyük kütüphanelerde araştırmalar yapılmış ve elde edilen Osmanlıca belgeler günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Yapılan çalışma arşiv ve literatür taramaya dayalı olduğundan betimsel bir çalışmadır. Savaş boyunca birçok öğretmen ve öğrenci yedek subay olarak ordu kıtalarına alınmış ve eğitimlerini yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. Askere alınmaları sebebiyle okullarına devam edememişler ve 1915 yılında devam-devamsızlık yönetmeliği öğrencilerin mağduriyetlerine yol açmamak için değiştirilmiştir. Aynı şekilde bu öğrenciler için yılsonunda bitirme sınavı açılmıştır. Lise son sınıfların askere alınması ve uzun süren savaş nedeniyle geri gelememelerinden dolayı üniversiteye giriş sınavı kaldırılmıştır. Savaş hali nedeniyle Avrupa'ya öğrenci gönderilememiş, Avrupa'da okumakta olan öğrenciler geri dönmek zorunda kalmıştır.

Savaş nedeniyle silâh altına alınan memurların (ki buna öğretmenlerde dahil) özlük haklarının saklı kalmasına ve terfi hakkından mahrum kalmamalarına karar verilmiştir. Öte yandan öğretmenlerin çoğunun silâh altında olması sebebiyle vekil öğretmen uygulamasına gidilmiştir. Ancak vekil öğretmene verilen maaşın azlığı nedeniyle bir müddet sonra vekil öğretmen bulmak da sorun olmuştur. Bunun sonucunda eğitim pedagojik formasyonu olmayan kişilerle yürütülmeye çalışılmıştır.

* Bilgisayar İşletmeni, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı, Çanakkale/Türkiye.
ismailsabah@comu.edu.tr

Savaş halinde bulunduğumuz ülkelerin vatandaşları olan öğretmenlerde sınır dışı edilmiş ancak kalmasına ihtiyaç duyulan ve sakınca görülmeyen öğretmenlerin çalışmasına izin verilmiştir. Türk öğretmenlerin ise silahaltına alınmamış olanların sınavların icrasına kadar askerlik hizmetlerinin teciline karar verilmiştir.

Anahtar Kelimeler

I. Dünya Savaşı, Çanakkale Savaşı, Tarih, Eğitim Tarihi, Öğretmenler, Öğrenciler

THE TROUBLES RESULTED IN EDUCATION SYSTEM WITH RECRUITING THE STUDENTS AND TEACHERS BEFORE AND DURING BATTLE OF CANAKKALE

Abstract

Battle of Canakkale has been undoubtedly one of the most significant events in recent Turkish history for certain. However, given that Battle of Canakkale is mostly discussed in terms of military history in the literature, the number of the studies on the outcomes and effects of battle on social life are considered to be insufficient. For this purpose, the effects of Battle of Canakkale on system of education have been studied. The study is limited between the years of 1914-1916 for the validity of the study.

In accordance with the study, several research have been conducted in the archive centers and extensive libraries such as Prime Minister Ottoman Archive, the archive of General Staff, Department of Military History and Strategic Survey, Turkish Red Crescent Archive, Mesihat Archive, National Library, Beyazıt State Library, Süleymaniye Library and the Ottoman documents obtained have been translated into modern Turkish. Since the study is based on archive and literature review, it is a descriptive study.

During the battle, several teachers and students were recruited as reserve officers in army troops and had to leave their education. Due to military recruitment, they could not go to school and the attendance regulation was amended in order not to aggrieve the students in 1915. In this respect, final examination was conducted for these students by the end of year. The university admission exam was cancelled since high school seniors were recruited and could not come back for a long time because of the battle. Due to the state of war, the students could not be sent to Europe, and those studying in Europe had to return.

It was hereby resolved that the officers (including teachers) recruited for war shall not be without prejudice to their personal rights and not deprive of the right to promotion. On the other hand, due to the recruitment of most of the teachers for war, substitute teachers were hired. However, it became a problem to find substitute teachers soon after because of low pay for substitute teachers. For that reason, it was attempted to carry out education activities by the persons without pedagogical training.

The teachers who were the citizens of those countries we were at war with were deported from the country; however, the teachers whose presence was required and who were not considered harmful were permitted to work. It was resolved that Turkish teachers who were not recruited for war shall be able to defer their military service until the examinations were carried out.

Key Words

First World War, Battle of Canakkale, History, History of Education, Teachers, Students

1. GİRİŞ

Çanakkale Muharebelerinin, Türk tarihinin dönüm noktalarından biri olduğu su götürmez bir gerçektir. Bu güne değin Çanakkale Muharebesi ile ilgili sayısız çalışma yapılmış ve yayınlanmıştır. Bu çalışmalar incelendiğinde genellikle savaşın askeri boyuta ele alındığı görülmektedir. Sosyal hayata etkileri, geride bıraktığı izleri inceleyen çalışmaların sayısı çok azdır.

Böylesine öneme sahip bir savaşın sosyal hayata olan etkilerinin bilinişi ve gelecek kuşaklara aktarılması “önemli bir mesele” olarak karşımızda durmaktadır. Bu çalışma ile bu amaca hizmet edilmiştir. 1915 yılı boyunca sayısız saldırılara, taarruzlara rağmen ülkesini koruyan insanların hatıralarının yaşatılması aynı zamanda bir vefa borcudur. Büyük önder Mustafa Kemal Atatürk’ün de dediği gibi “tarihini bilmeyen milletler yok olmaya mahkumdur”. Milletimizin milli bilincinin yok olmaması için bu tür çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

1.1 Çanakkale’de Bir Cephe Açılıyor

XX. yüzyılın başlangıcından itibaren Avrupa’daki siyasi hava iyice ağırlaşmış ve karşılıklı ilişkiler gerginleşmişti. Milli duyguların alevlenişi, büyük devletler hegemonyası Avrupa’da düşman kamplarının kurulmasına neden oluyordu. Kimisi kıyılara çıkmayı, kimisi sömürgeci imparatorluklar aleyhine genişlemeyi, kimisi de eski Roma İmparatorluğunu hayal etmekte idi. Almanya’nın ekonomik ve endüstriyel alanda saldırgan bir duruma girmesi, gelişmesi ve harp gücünün artması ortalığı tedirgin ediyordu. Bu nedenlerle Avrupa’daki büyük devletler, karşılıklı iki bloğa ayrılmışlardı. Rusya, her iki bloğa da ters düşmekte idi. Fakat Rusya’nın sınırsız insan kaynaklarını kullanması önemliydi. İngiltere ve Fransa Türk boğazlarından ödün vermek suretiyle bu devleti kendi taraflarına çektiler. Osmanlı Devleti üzerinde kesişen politikalar harp sonrası düşünülecekti.¹

Avusturya-Macaristan Veliahdının bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi, barut fıçısına dönmüş Avrupa’nın tutuşmasına sebep olmuş ve çok kısa sürede Dünya Savaşı halini alan savaşlar başlamıştır.

Fakat savaş planlayıcılarına göre Avrupa’yı saracak olan savaş bu kadar uzun sürmeyecekti. Birinci Dünya Savaşı’nın açılış aşaması planlara göre gelişmemişti. Fransız ve Alman genelkurmaylarının on yılı aşkın bir süredir hazırladıkları büyük stratejik hareketler, her iki tarafın da beklediği hızlı ve kesin zaferi sağlamış değildi. Ağustos başında, savaş ilanından hemen sonra üç buçuk ay süren hızlı bir savaş, erimiş lav gibi kuzey Fransa’yı ve batı Belçika’yı kaplamış ve Manş Denizi’nden tarafsız İsviçre sınırlarına kadar iki

¹ Nusret Baycan, *I. Dünya Harbinde Türk Harbi Çanakkale Cephesi* 25 Nisan 1915 Anıbumu Çıkarılması 27. Piyade Alayının Karşı Taarruzu: 19. Tümenin Bu Karşı Taarruzu Desteklemesi, Stratejik ve Taktik Sonuçlar Serisi No:4, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1976, s. 3.

karşıt siper oluşturmıştı. Sonuçta ortaya çıkan durgunluk, savaşın ne kısa ne de hareketli olmayacağını gösteriyordu. Zaten ordular bir kere mevzilerine yerleşince politikacılar da bu gerçeği anlamakta gecikmemişlerdi.²

Batı cephesinde orduların birbirine üstünlük sağlayamaması tarafları savaşı kazanmak için alternatif çözümlere yöneltmiştir. Almanya, Osmanlı Devletinin savaşa dâhil edilmesini planlıyordu. Bu sayede Müttefik Kuvvetler, açılacak olan yeni cepheye batı cephesinden asker kaydırmak zorunda kalacak ve özellikle İngiltere'nin dominyonları (Hindistan, Avustralya, Yeni Zelanda gibi) ile arasına bir set çekilmiş olacaktı.

İngiliz tersanelerinde Osmanlı Devleti için inşa edilen iki gemiye (Sultan Osman ve Reşadiye) son anda İngilizler tarafından el konulması, Osmanlı Devletini savaşın içine sokmak isteyen Almanya'nın önüne altın bir fırsat sunmuş oldu. Almanlar Osmanlı'nın zararını tazmin etmek için(!) Goeben ve Breslau gemilerine İstanbul'a hareket emri verdi. Peşlerine İngiliz donanmasının takıldığı bu gemiler Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul'a gelmiştir. Onları takip etmekte olan İngiliz Donanması ise Çanakkale Boğazı'nın çıkışında bu gemileri beklemeye başlamıştır. Türk sularına girmeleriyle Yavuz ve Midilli adını alan gemiler ise İstanbul'a gelmelerinin ardından 29 Ekim'de Türk Donanması ile birlikte Karadeniz'e açılır, 31 Ekim 1914 tarihinde ise Amiral Souchon emri ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın da izniyle Rus limanlarını topa tutmuşlardır. Bu topların namlusundan çıkan sesler Osmanlı Devleti için artık I. Dünya Savaşı'nın başladığının işareti olmuştur. Bu sürpriz saldırının karşılığı çabuk gelmiş ve Çanakkale Boğazı önünde bekleyen İngiliz Donanması 3 Kasım 1914 tarihinde Çanakkale Boğazı'nın giriş istihkâmlarını bombardımana³ tutmuştur. Rusya ise Kafkas hududunu geçerek savaşı Türk topraklarına taşımıştır.

Rusya'nın askeri gücünü birkaç cepheye ayırması, zaman zaman bunalmasına, sıkışmasına ve böylece müttefiklerinden yardım istemesine sebep oluyordu. Çar Nikola, 2 Ocak 1915'te yaptığı bir çağrı ile İngiltere'nin derhal bir Türk cephesini açmasını istedi. Bununla Osmanlı Ordusunun karada ve denizde yeni cephede meşgul edileceğini ve güç durumunda bırakılacağını umuyordu.⁴

28 Ocak 1915'te toplanan İngiliz savaş meclisinde Bahriye Nazırı Winston Churchill'inde telkinleriyle Çanakkale'de cephe açılması teklifi kabul edildi. İngiltere böylelikle Ruslardan önce İstanbul'a girmiş olacak, böylelikle

² Nigel Steel, Peter Hart, *Gelibolu Yenilginin Destanı*, (Çev. Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul 1996, s. 1.

³ Çanakkale Boğazı'nın giriş istihkâmları olan Seddülbahir (Avrupa Yakasında) ve Kumkale'ye (Anadolu Yakasında) 17 dakika süreyle yapılan bombardımanda Seddülbahir Kalesinde İtalyan Savaşından kalan tonlarca barutun infilak etmesi neticesinde 81 er ve 5 subay şehit olmuştur. Bu askerler Çanakkale Muharebelerinin ilk şehitleri olarak kalenin giriş kapısına defnedilmiştir.

⁴ Burhan Sayılır, *Türk Kurmay Subaylarının Gözüyle Çanakkale Savaşı*, Salyangoz Yayınları. İstanbul 2006, s. 23.

le Osmanlı Devleti savaş dışı kalacak ve tarafsız kalan Balkan devletlerinin itilaf devletleri tarafında yer almalarının önü açılmış olacaktı. Bunun sonucunda Mısır'dan, İngilizlerin bölgeye asker toplamaya başladığına yönelik istihbaratlarında gelmesi dikkatlerin Çanakkale ve boğazlar üzerinde odaklanmasına sebep olmuştur.

1.2 Boğaz'a İlk Hücum

Günler geçtikçe Akdeniz'de hareketlilik artıyordu. Çünkü İngiliz ve Fransız birlikleri Doğu Akdeniz'e gönderilmeye başlanmıştı. Bu birliklerin hepsinin hedefi Limni Adası'nın büyük doğal limanı olan Mondros'tu.⁵ Savaş Konseyi'nin, 13 Ocak'taki kararını teyit eden 28 Ocak kararı ile birlikte yapılacak harekâtın mahiyeti de belirginleşmişti: Karadan bir çıkarma yapılmaksızın Boğaz denizden zorlanarak geçilecek, Dukworth'un⁶ harekâtı yeniden tekrarlanacaktı. Bu seferin bir asır önceki hadiseden en önemli farkı ise Boğaz'ın geçilmesinin ardından karaya asker çıkarmak üzere bir kara gücünün de kullanılmasına karar verilmiş olması ve bu yönde hazırlıkların başlamasıdır. Bu karar büyük riskleri de beraberinde taşıyordu. Taarruz tarihi 19 Şubat 1915 olarak saptanmıştı... Amaç, Çanakkale Boğazı'nı sadece gemileri kullanarak geçmekti.⁷

19 Şubat saat 10.00'da başlayan taarruza altı zırhlı katıldı...⁸ Düşman savaş gemilerinin topçu faaliyeti ilk önce Çanakkale Boğazı girişini kapatan Seddülbahir ve Kumkale'nin eski istihkâm ve bataryalarını tahrip etmeye ayrılmıştı. Bu sırada düşman savaş gemileriyle bunların son sistem ağır topları, eski Türk toplarının atış menzili dışında kalıyordu. Bu muharebedeki harp vasıtaları eşit olmadığından sonucu baştan belliydi. Birkaç saat atıştan sonra Türk bataryaları tahrip edilmiş ve istihkâmların bir kısmı harabeye dönmüştü. Düşmanın, bir miktar deniz askeri çıkararak Seddülbahir'i zapt etmek için baskın tarzında yaptığı teşebbüsler püskürtüldü.⁹

25 Şubat tarihinde ise boğazın girişindeki tabyaların tahribi amacıyla ikinci bir saldırı gerçekleştirildi.

Boğazın giriş tabyalarının bombalanması İstanbul'da büyük bir etki yaptı. Osmanlı Hükümeti Anadolu'ya harekete hazırlanıyordu, fakat Enver Paşa boğazı düşman gemilerine karşı korumayı düşünüyordu hâlbuki Li-

⁵ Nigel Steel, Peter Hart, *Gelibolu Yenilginin Destanı*, (Çev. Mehmet Harmancı), Epsilon Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 24.

⁶ 1807 yılında Çanakkale Boğazı'ndan geçmeyi başaran İngiliz komutanı.

⁷ Lokman Erdemir, *Çanakkale Savaşı; Siyasi, Askeri ve Sosyal Yönleri*, Gökkuşbu, İstanbul 2009, s. 58-59.

⁸ E. Albay A. Thomazi, *Çanakkale Deniz Savaşı*, (Çev. E. Korgeneral Hüseyin Işık), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997, s. 26.

⁹ Liman Von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, (Çev. Osmanlı Genelkurmayı Askeri Tarih Encümeni Tercüme Heyeti), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007, s. 75.

man von Sanders düşmanın karaya çıkmasını önleyecek teşkilatı tamamlamıştı ve 19 Şubat'taki taarruzu bir başlangıç kabul ediyordu.¹⁰

Hazırlıklar çerçevesinde Boğaz'a mayın hatları döşenmiş, tabya ve bataryalar onarılabildiği kadar onarılmış ve beklenen saldırının gerçekleşmesi an meselesiydi artık. Bu süre zarfında mayın hatları temizlenememiş bunlara ilaveten 7/8 Mart gecesi Nusret Mayın Gemisi tarafından kıyıya paralel olacak şekilde 26 mayın daha boğaz sularına bırakılmıştır.

18 Mart saat 11.00'da ilk gemiler Çanakkale Boğazı'ndan içeri girdiler. Saat 14.00'a kadar Müttefik gemileri Türklere üstün geldikleri izlenimindedirler. Sonra her şey çabucak tersine döndü.¹¹ 18 Mart akşamı Müttefik gemileri emellerine ulaşmadan ve arkalarında üç gemi bırakarak Çanakkale Boğazı'ndan dışarı çıkıyordu.

Özetle, Müttefikler çok güvendikleri donanmalarıyla bir ayda İstanbul'u almayı hedeflemişken uğradıkları mağlubiyetle büyük bir hayal yaşamış bunun yanı sıra prestij kaybına da uğramışlardır.¹²

18 Mart gününden sonra meselenin (karaya asker çıkarma) her yönü incelendikten sonra, 23 Mart'ta kararlaştırılan planın çok fazla başarı ihtimali bulunduğu fikrinde mutabık kalınarak nihayet, projenin ana hatları kabul edildi.¹³

Asıl kuvvetler, iki bölgeye (Kabatepe ve Seddülbahir kıyılarına) çıkarılacak, kuvvet yoğunluğu az bir farkla üstünlük Seddülbahir kesiminde bulunacaktı.¹⁴

Seddülbahir'e beş koya çıkacak olan birlikler ilk gün Alçıtepe'yi ele geçirecek ve ardından Kilitbahir platosuna ilerleyerek boğaz savunmasını kıracaktı. Kabatepe bölgesine çıkacak olan Anzak birlikleri ise ilk olarak Conkbayırı-Kocaçimen tepe istikametini ele geçirecek ardından Maltepe ve son olarak Eceabat'ı işgal ile Gelibolu Yarımadasını adeta bıçak gibi ortaya iki kesecekti. Böylelikle Yarımada'nın uç kısmına destek için gelecek Türk birliklerinin önü kesilmiş olacaktı.

Öte yandan Anadolu yakasında Kumkale ve Beşige, Avrupa yakasında Saroz bölgesi aldatma/gösteri amaçlı kullanılacak çıkarma sahaları olarak seçilmiştir. Bu sahalar çıkacak olan birliklerin amacı, bölgedeki Türk birliklerini oyalayıp ana çıkarma bölgesi olan Gelibolu Yarımadası'na yardıma gitmelerini engellemek olarak belirlenmiştir.

¹⁰ E. Albay A. Thomazi, *Çanakkale Deniz Savaşı*, (Çev. E. Korgeneral Hüseyin Işık), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997, s. 26.

¹¹ Age., s. 40.

¹² Muzaffer Albayrak-Tuncay Yılmaz, *Sorularla Çanakkale Muharebeleri-1*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007, s. 45.

¹³ C. F. Aspinall - Oglander, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı: Seferin Başlangıcından 1915 Mayıs'ına Kadar*, Arma Yayınları, (Haz. Metin Martı), İstanbul 2005, s. 166.

¹⁴ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi 5. Cilt Çanakkale Cephesi 2. Kitap Amfibi Harekât*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1978, s. 10.

Bu sırada Çanakkale'deki 5. Ordunun başına geçmiş olan Liman Von Sanders 26 Mart tarihinde Gelibolu'ya ulaşmış ve gelir gelmez icraatlarına başlamıştır.

“Gelir gelmez yapacak pek çok işi karşımızda bulduk. Çünkü birliklerin yayılış tarzı ile sahillerin önemli kısmının kontrol altında bulundurulması usulünün tamamen değiştirilmesi gerekiyordu”¹⁵, diyen Liman Paşa dediğini yapmış ve yeni savunma planını şu şekilde açıklamıştır.

Düşman tehdidinin oluşturduğu önceliğe göre üç muharebe grubu oluşturdum: 5. ve 7. Tümeni Yukarı Saroz Körfezine, 9. ve yeni kurulan 19. Tümeni¹⁶ yarımada'nın güney kısmına, 11. ve deniz yoluyla nakledilmekte olan 3. Tümeni Asya yönüne tahsis ettim.¹⁷

Alman komutan hazırladığı savunma planını, Anadolu yakasında Kumkale, Beşige ve Avrupa yakasında Saroz bölgesine yönelecek tehditlere göre hazırlamıştı. Bu iki bölgenin arasında kalan ve müttefik kuvvetlerin çıkarma sahası olarak seçtiği Gelibolu Yarımadası ise tek başına 9. Tümen sorumluluk alanı olarak kalmıştır. Hazırlanan plan gereği 9. Tümen, geniş sorumluluk alanı içerisinde olası çıkarma sahalarına kıyıyı gözetlemeleri amacıyla taburlar görevlendirmiştir. Bu dağılıma göre Seddülbahir bölgesi 9. Tümenin 26. Alayının 3. Taburunun, Arıburnu bölgesi ise 9. Tümenin 27. Alayının 2. Taburunun sorumluluk sahası olmuştur.

Seddülbahir bölgesi *“savunma kuvveti, 100'ü silahsız 1100 mevcutlu 26. Alayın 3. Taburu ile 200 mevcutlu tümenin istihkam bölüğü ve 37,5 milimetrelilik 4 adet küçük toptan ibaretti.”¹⁸* Bu kuvvete karşılık 25 Nisan'da karaya çıkmaya çalışan kuvvet ise İngiliz 29. Tümeni idi. Kuvvetler oranında büyük farklılık olmasına ve İngilizlerin donanma ateşi desteğine rağmen 26. Alayın 3. Taburu 25 ve 26 Nisan günlerinde bölgesini başarı ile savunmuştur. Geriden yardımın gelmemesi ve kayıpların artması gibi sebeplerden dolayı tabur çekildikten sonra adı geçen İngiliz tümeni karaya tutunabilmek için siper ve mevzi kazmış ve çıkarma sahasının güvenliğini sağlayarak karada tutunmayı başarmıştır.

Aynı saatlerde Arıburnu'nda yaşananlar da Seddülbahir'de yaşananlardan farksız değildir. Arıburnu'na çıkan Anzak (Avustralya ve Yeni Zelanda Birleşik Kuvvetleri) kuvvetleri ile bölgeyi savunan 27. Alay 2. Tabur kuvveti arasındaki fark büyüktü. 2. Tabura bağlı birlikler direne bildikleri kadar direnmişler, kayıpların artması ve cephanenin tükenmesi gibi sebeplerden

¹⁵ *Türkiye'de Beş Sene Liman Von Sanders*, (Çev. Osmanlı Genel Kurmayı Askeri Tarih Encümeni Tercüme Heyeti), (Yay. Haz. Muzaffer Albayrak), 3. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007, s. 81.

¹⁶ 19 Tümen ordu ihtiyatı olarak Bigalı Köyü'ne konuşlanmıştır.

¹⁷ *Türkiye'de Beş Sene Liman Von Sanders*, (Çev. Osmanlı Genel Kurmayı Askeri Tarih Encümeni Tercüme Heyeti), (Yay. Haz. Muzaffer Albayrak), 3. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007, s.84.

¹⁸ Mahmut Sabri Bey, Seddülbahir Muharebesi ve 26. Alay 3. Tabur Harekâtı, Çanakkale Hatıraları 3. Cilt, Arma Yayınları, İstanbul 2005, s. 66.

dolayı geri çekilmeye başlamıştır. Bu sırada Anzak birlikleri karada tutunabilmek için mevziler ve siperler kazmaya başlamıştır.

2. ÖĞRENCİLERİN VE ÖĞRETMENLERİN SİLAH ALTINA ALINMASI

Osmanlı Devletinin, Dünyanın hızla savaş ortamına sürüklendiği dönemde, daha ilk silâh patlamadan önce 12 Mayıs 1914 tarihinde “*Mükellefiyet-i Askeriye Kanun Muvakkati*”ni yürürlüğe koyduğu görülmektedir. Adı geçen kanun¹⁹ incelendiğinde; kısa dönem askerliğin bir yıl olduğu ve bu izinden öğretmenlerin, lise mezunlarının ve liselerin son iki senesi sınıflarında okuyanların yedek subay olarak faydalanabileceği belirtilmiştir. 31 Mayıs 1914 tarihine gelindiğinde söz konusu kanundaki şartları taşıyanlardan 7 tertibin (1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892 ve 1893 doğumlular) silâh altına çağrıldığı görülmektedir.²⁰ 28 Haziran 1914’te I. Dünya Savaşı’nın başlamasından kısa süre sonra 11 Temmuz 1914 tarihinde *savaş hali dolayısıyla kıtaat kadrolarına arz olan eksiklerin tamamlanabilmesi için 1894 doğumlu olanlarda*²¹ silâh altına çağrılmıştır. Tüm bu belgeler seferberliğin ilanından önce 1887 ile 1894 tarihleri arasında doğan tahsilli efradın askere çağrıldıklarını göstermektedir.

Seferberliğin birinci gününde (3 Ağustos 1914) askere alımlar için çıkarılan kanunlar dönemin gazetelerinde yayınlanmıştır. İkdâm gazetesinde, silâh başına... 1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893 ve 1894 doğumlu yüksek ve orta öğrenim görmüş efrada Harbiye Nezaretî’nin beyannamesi başlığı ile çıkan haberde bu tarihlerde doğmuş olan yüksek tahsilli veya yüksek tahsilini tamamlamamış olan gençlerin bildirilen askerlik şubelerine başvurmaları isteniyordu. Bildiride; Osmanlı Ordusu’nda yedek subay ihtiyacı bulunduğu, bu ihtiyacın doldurulması amacıyla da 8 tertibin birden silâh altına çağrıldığı açıklanıyordu.²² Bu amaçla, savaş öncesinde ve savaş boyunca devlet, eğitim sisteminin en önemli ögesi olan öğretmen ve öğrencilerden istifade ederek cephelerin ihtiyaçlarını temin etmeye çalışmıştır. Şöyle ki; “ordu zabıt ihtiyacını temin için hazırlıklar aşamasında üniversite, lise mezunlarını ve üniversite eğitimine devam edenler ile medrese talebelerinden şartları ihraz edenleri zabıt yetiştirmek üzere silâh altına almıştır”.²³

O günlerin coşkusunu ve heyecanını Münim Mustafa, “*Cepheden Cepheye*” adlı eserinde şöyle anlatmaktadır; “O günleri hiç unutmuyorum. Bütün münevver Türk Gençliği, Harbiye mektebinde yedek subay talimğâhına girmek için

¹⁹ BOA DH. HMŞ. 23/95.

²⁰ BOA DH. EUM. LVZ. 21/44 ve BOA DH. HMŞ. 23/97.

²¹ BOA DH. İD. 206/10-53.

²² Murat Çulcu, *İkdâm Gazetesinde Çanakkale Cephesi*, Denizler Kitabevi, İstanbul 2004, s.47.

²³ Lokman Erdemir, *Çanakkale Savaşı Siyasî, Askerî ve Sosyal Yönleri*, Gök kubbe, İstanbul 2009, s. 409.

*koşuyordu. Ne heyecan! Bütün kapılar, avlular, koridorlar taptaze, genç, dinç Türk çocuklarıyla doluydu. Kalabalık o denli fazla idi ki subaylar kayıt muamelesine yetişemiyorlardı”.*²⁴

Seferberlik ilanının, okulların tatil nedeniyle kapalı olduğu zaman denk gelmesiyle öğrenciler bulundukları yerlerde askerlik şubelerine başvurmaya başlamıştır. Darülmuaallimin-i Aliye Mektebi talebesinden Hayrabolulu Recep Efendi Maarif Nezareti’ne²⁵ gönderdiği yazıda²⁶, tatil dolayısıyla memleketinde bulunduğu bahisle seferberlik ilanı ile “yüksekokul öğrencileri yedek subay adayı olmak üzere Harbiye’de talim ve terbiye görecekler” şeklindeki kanun maddesinden dolayı bulunduğu bölgedeki askerlik şubesine başvurduğundan bahsetmiştir.

Bu konuda diğer önemli bir kaynak ise döneme ait müfettiş raporlarıdır. Maarif Nezareti müfettişlerinin raporları incelendiğinde öğrencilerin yedek subay olarak yetiştirilmek üzere Harp Mektebi’ne alındıkları görülmektedir. Maarif Nezareti müfettişlerinden Mehmet Haluk Bey’in 19 Kasım 1914 tarihinde Nezarete gönderdiği yazıda bu durum görülmektedir. *“Birinci Teftiş; Kasımın birinci Cumartesi günü teftiş için Ticaret Okulu’na gittim... Üç sınıftan ibaret olan okula 28 öğrencinin devam ettiği ve diğer öğrencilerin Harp Okulu’nda talimde bulunduğu araştırmadan anlaşılmıştır. İkinci Teftiş; Kasımın ikinci Çarşamba günü Ticaret Okulu’na sabahleyin gidilerek öğretmen ve memurların mevcut vazifeleriyle meşgul oldukları görülmüş ve üç sınıfta devamı lazım gelen altmış öğrenciden yukarıda arz olunduğu gibi 28 öğrencinin devam eylediği ve devam etmeyen öğrencinin olmamasının nedeninin Harp Okulu’nda talimde bulunmalarından ibaret olduğu”*²⁷ anlaşılmıştır.

Öğrencilerin askere alınmaya başlaması ile medrese öğrencileri askerlikten muaf tutulmaları için birçok kez Harbiye Nezareti’ne²⁸ başvursalar da talepleri kabul edilmemiş ve buna sebep olarak *“gördüğümüz Rumeli felaketi-nin”*²⁹ sebeplerinden en mühimi çeşitli sebepler dolayısıyla bir hayli dinamik ve dinç efradın kutsal askerlik vazifesinden hariç tutulması³⁰ gösterilmiştir. Bu belge ile Osmanlı Devletinin ikinci bir Rumeli felaketi ile karşılaşmamak için işleri sıkı tuttuğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca Mekteb-i Harbiye ye alınan kişiler üç devreden oluşan ve yaklaşık dört ay süren eğitim almaktadırlar. Söz konusu belgede; *“genellikle ihtiyat zabıt namzetlerinin en fazla dört aya yakın bir zamanda üç devrelik talim ve terbiye-*

²⁴ Münim Mustafa, *Cepheden Cepheye*, 3. Baskı, Arma Yayınları, İstanbul 2002, s. 9.

²⁵ Günümüz Milli Eğitim Bakanlığı’na denk gelen bakanlık.

²⁶ BOA MF. ALY. 77/8-1.

²⁷ BOA MF. HTF. 2/7.

²⁸ Günümüz Milli Savunma Bakanlığı’na denk gelen bakanlık.

²⁹ Balkan Savaşları kastedilmektedir.

³⁰ BOA DH. EUM. MTK. 47/20.

lerini tamamlayarak kıtaata sevk olundukları³¹ belirtilmiştir. Bu demek oluyor ki, seferberliğin ilanı ile birlikte Ağustos ve Eylül ayında talimghâha alınanlar ilk olarak Aralık ve Ocak aylarında mezun olmuştur. Aralık ve Ocak aylarında Sarıkamış Harekâtı gerçekleştirilmiş ise de Ocak ayında İngiliz Savaş Meclisi'nin Çanakkale'de cephe açma kararı alması ve bu yönde hazırlıklarına başlaması dikkatlerin Çanakkale'ye yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Böylelikle talimghâhtan mezun olan ilk grup yedek subaylardan bazıları Sarıkamış'a gönderilmiş olsa bile ağırlıklı olarak Çanakkale'ye gönderilecek birliklere katılmış olmaları muhtemeldir.

Öte yandan Mekteb-i Harbiye'ye alınan kişileri incelediğimizde *yarısına yakın bir miktarının okul müdavimininden*³² yani öğretmen ve öğrencilerden oluştuğu anlaşılmaktadır ki bu çok ciddi bir sayıdır.

Bir başka belgede ise Harp Mektebi'nde talime alınan bu kişilerin çeşitli sınıflara ayrılacağı belirtilmiştir. *Mükellefiyet-i Askeriye Kanun Muvakkati 147. Maddesinde belirtilenlerden yedek subay olmak üzere askeri eğitim görmek üzere Harp okuluna geleceklerden şartları taşıyanlar aşağıdaki gibi sınıfa ayrılması lazımdır.*³³

Liste	Sınıf
%75	Piyade
%5	Süvari
%12.5	Sahra Topçu
%5	Ağır Topçu
%2.5	Kıtaat-ı Fenniye (istihkâm, muhabere gibi)

Bu belge ile anlaşılmaktadır ki, yedek subay olarak yetiştirilen askerlerin büyük çoğunluğu piyade sınıfı olarak yetiştirilmiştir. Piyade sınıfı askerlerin cephede ön saflarda savaştığı düşünülürse Çanakkale'de verilen yetmiş nesil kaybının nedeni de ortaya çıkmış olacaktır.

2.1 Yedek Subaylıkta Yaş Sorunu

Belgeler incelendiğinde yedek subay olarak yetiştirilecek kişilerin yaşlarının önemli olduğu ve yaşça büyük olanların yedek subay olmamaları gerektiğinin belirtildiği görülmektedir. Maarif Nezareti 15 Ağustos 1914 tarihinde Harbiye Nezareti'ne gönderdiği yazıda *"Darülfünun öğrencilerinden doğum tarihi 1887 ile 1894 arasında bulunanların tamamı ile bu sene diploma almaya hak sahibi olanların askeri talim ve terbiye görerek yedek subay adayı kadrosuna dahil edilmek üzere Harp Okulu'na sevk olunmaları, sonradan yayınlanan kararlar gereği olduğundan bahisle Darülfünun şubeleri ve sınıflarında doğum*

³¹ ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-16a.

³² ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-16a.

³³ ATASE, Kls. 1991, Dos. 406, Fih. 1-7.

tarihi 1887'den önce bulunan kişilere bu hakkın verilmemesi uygun görülmemekle beraber askerlik şubelerinin bazıları yükseköğrenim görmekte veya bu derece tahsil görmüş olan 1887 ve daha önceki senelerde doğanları er olarak sevk etmeye teşebbüs ettikleri haber verildiğinden bahş olunan bu haktan mahrum"³⁴ kalmamaları gerektiğini yönünde talepte bulunmuştur. Harbiye Nezareti tarafından 19 Ağustos 1914 tarihinde verilen yanıtta³⁵ ise orduda genç subay yetiştirme amacı ile uyuşmayacağından 1887 yılından önce doğan kişilere (27 yaşından büyük kişiler) bu hakkın verilmesinin uygun görülmediği belirtilmiştir.

Öte yandan belirtmek gerekir ki askere alınan öğrenciler doğum tarihlerine göre silâh altına alınmışlardır. Şöyle ki; topyekûn alımlardan ziyade belirtilen tarih doğumlu olanlar ve eğitim durumu açısından şartları uygun olanlar yedek subaylık eğitimine alınmışlardır. Aksi halde liselerin son üç senesinde okuyan bütün öğrencilerin silâh altına alınması gerekmektedir. Ancak belgelerden hareketle anlaşılmaktadır ki 1887 öncesi doğumlu olanlar er olarak silâh altına alınmışlardır. Seferberlik dolayısıyla yürürlüğe giren kanunda üst yaş sınırı 45 olarak belirlenmiştir. 1887 senesi öncesinde doğan yani 27 ile 45 yaş arasında olanlar er olarak celp edilmişlerdir.

Aşağıdaki belgede söz konusu 1884 doğumlu olanlar bu sınıfa girmektedir. Yüksek Öğretmen Okulu, Maarif Nezareti'ne 19 Nisan 1915 tarihinde okuldaki öğrenci mevcudu ile ilgili gönderdiği belgede bu durum anlaşılmaktadır.

Maarif Umumiye Nezareti
Tedrisat-ı Aliye Dairesi Müdüriyeti

Yüksek öğretmen okulu iptidai kısmında müdaviim talebenin miktarını gösteren pusuladır.

Talebe
Birinci Sınıf: 56
İkinci Sınıf: 75
Üçüncü Sınıf: 37
Dördüncü Sınıf: 76

Toplam: 244
Beyanı

³⁴ ATASE, Kls. 1991, Dos. 406, Fih. 1-5.

³⁵ ATASE, Kls. 1991, Dos. 406, Fih. 1-6.

1884 doğumlu olmaları hasebiyle hizmet-i askeriye ye alınanlar: 15
Hava değişim ve diğer meşru sebeplerle izinli olarak memleketlerinde
bulunanlar: 8

Filhakika tahsil ile meşgul olanlar: 221

Öğrenciler genellikle yatılıdır.

Bu belgede anlaşılmaktadır ki adı geçen okulda 15 kişi yaş şartını taşıdığı için askere alınmışlardır. Bahsedildiği üzere 1887 öncesi doğumlu olmalarından dolayı er³⁶ olarak celp edilmişlerdir ve bundan dolayı kısa dönem hakkında faydalanamamışlardır.

Aynı şekilde İstanbul'da medrese tahsili almış İsa, yüksek tahsilli olmasına rağmen 1887 doğum tarihli olduğu için Çanakkale Cephesinde er olarak görev almıştır ve 2. Kolordu 5. Tümen 15. Alay 3. Tabur 11. Bölük'te görevli iken 5 Temmuz 1915'te şehit olmuştur.³⁷

Bu durum ancak 25 Kasım 1915 tarihli ve "Gerektiğinde çok miktarda yedek subay celp ve istihdamına lüzum görüldüğünde vücut yapılarıyla uygun hizmette istihdam edilmek şartıyla yedek subay kanunnamesinin 24. Maddesine yaşları sınırlandırılanlardan daha yaşlı bulunanlar dahi derecelerine göre celp ve istihdam olunabilir"³⁸ içerikli kanundan sonra değişmiştir. Bu kanun maddesini incelediğimizde gerekli şartları taşıyıp ta 27 yaşından büyük olan kişilere, kısa dönem askerlik hizmeti ve yedek subaylık hakkının ancak Çanakkale Muharebelerinin sonuna doğru 25 Kasım 1915 tarihinde verildiği görülmektedir. Bu durumda 25 Kasım 1915 tarihine kadar 1887 tarihinden önce doğanlar er olarak sonra doğanlar eğitim şartını da sağlamaları durumunda yedek subay olarak celp edilmişlerdir.

2.2 Lise 10. Sınıf Öğrencilerine Yedek Subaylık Hakkının Verilmesi

Yedek subaylık konusunda diğer bir sorun ise lise 10. sınıf öğrencileri olmuştur. Mercan Sultanisi 10. sınıf öğrencisi İsmail Efendi dilekçesinde kısa dönem askerlik hizmetine tabi tutulmak istediğini belirtmiş ancak kendisine 30 Eylül 1914 tarihinde verilen cevapta "mekteb-i sultaniye talebesinden yalnız son iki sene müdaviminin kısa dönem hizmete tabi oldukları geçici askeri yükümlülükler kanununun 42. Maddesinin 2. Fıkrasında açıkça belirtilmiş olduğundan"³⁹

³⁶ 19 Ağustos 1914 tarihli tezkerede belirtildiği üzere 1887 yılından önce doğanların eğitim şartını taşımasalar dahi ihtiyat zabiti olarak yetiştirilmeleri, ordunun genç zabıt yetiştirme amacı ile uyusmayacağından Harp Okulu'na kayıtlarının uygun görülmediği belirtilmiştir. Buradan hareketle 1887 yılı öncesi doğan kişilerin er olarak celp edildikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. "1887 evvelki seneler doğumlarının bunlar gibi mektep mezkûra kayıtları orduda genç ve faal subay yetiştirmesindeki maksatla uyusmayacağından caiz görülmediği" ATASE, Kıs. 1991, Dos. 406, Fih. 1-6.

³⁷ Mustafa Ankan, "Ağabey ve Kardeşi -Hayat Çizgisi Savaşın Geçen İki Medreseli- başlıklı tebliğ, Savaş Tarihi Araştırmaları Kongresi, 100. Yılında I. Dünya Savaşı ve Mirası 6-8 Kasım 2014 Çanakkale.

³⁸ BOA İ. DÜİT. 76/26.

³⁹ BOA MF. IMF. 42/103-3.

bahisle bu hakkın sultanilerin yani liselerin son iki senesinde devam eden 11. ve 12. sınıf öğrencilerine verileceği belirtilmiştir.

Bu durum ancak 27 Mayıs 1915 yürürlüğe giren kanunla açıklığa kavuşmuştur. Adı geçen kanunda “12 Mayıs 1914 tarihli geçici askeri yükümlülükler kanununun 42. Maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir. Son muayene esnasında liselerin onuncu sınıfında bulunanlarda kısa dönem hakkına nail olacaklardır”.⁴⁰ İlave kanunun gerekçesine baktığımızda lise 10. sınıf öğrencilerine bu hakkın verilmesinin sebebi şu şekilde açıklanmıştır. “İzah olunduğu üzere geçici askeri yükümlülükler kanununun 42. Maddesinde liseler ve yedi senelik idadilerle bu derecede okulların son iki sene müdavimlerinin kısa dönem hakkına sahip olabilecekleri gösterilmiştir. Bu hükme göre liselerin yalnız 11. ve 12. sınıflarına devam edenlerin bu haktan yararlanmaları icap etmekte ise de esasen yedi senelik idadinin son iki senesinin derece olarak liselerin 10. ve 11. sınıflarına denk olduğu Maarif Nezareti’nin yazısından anlaşılmış ve kanundaki amaç temin edilmekle beraber her iki okul öğrencileri için adaletin korunması amacıyla liselerin 10. sınıf öğrencilerine kısa dönem hizmet hakkının”⁴¹ verilmesine karar verilmiştir.

2.3 Askerlik Yaşının 18’e Düşmesi

Çanakkale Muharebeleri ile ilgili en çok tartışılan konulardan bir diğeri de asker alma yaşıdır. Toplumumuzda 15 yaşında çocuklarında askere alındığı kanısı geniş yer tutmaktadır. Bu başlıkta tarihi kronoloji içerisinde de bu yanlış kanıya cevap verilmiştir.

Buraya kadar olan bölümde yani 1915 yılının Mart ayı öncesinde asker alma kanunlarına ve kaç hangi yaşlarda olanların askere alındığı konusuna değinilmiştir. Savaşın olanca hızıyla devam etmesi beraberinde telafi edilmesi gereken kayıpları doğurmaktaydı.

Tarih 2 Mart 1915’e geldiğinde “lise (özel ve devlet) mezunlarıyla medreselerde altıncı sene imtihanını veren öğrencilerden 1886 ve daha evvelki yaşta bulunanların yedek subay yetiştirme mahsus kanunlara göre celp ve istihdamları”⁴² istenmiştir.

4 Mart’a geldiğinde ise 1895 doğumlu olan efradın, savaş halinden dolayı muayene sürelerinin kısaltılmasına karar verilmiştir. Çıkarılan kanuna “savaş hali nedeniyle 1895 doğumlu efradın kanuni zamanlarından evvel kuralarının keşidesine Harbiye Nezareti mezundur”⁴³ maddesi eklenmiş ve buna gerekçe olarak ise açıkça belirtildiği üzere savaş hali nedeniyle ordunun artan kuvvetine karşılık gelmek amacı gösterilmiştir.

⁴⁰ Karasi Gazetesi 21 Haziran 1915. Aynı konu ile ilgili bilgiler için bkz. BOA MF. MKT. 1209/70, BOA İ. DÜİT. 76/18, BOA İUM. EK. 30/75-20, BOA MV. 240/22.

⁴¹ BOA İ. DÜİT. 76/18-4.

⁴² BOA İ. MLU. 19/1333 R-30.

⁴³ BOA İ. DÜİT. 76/12.

23 Ağustos 1915 tarihinde ise artan ihtiyat zabiti ihtiyacından dolayı celplerine daha bir sene bulunmasına karşılık 1896 doğumluların (19 yaşındakilerin) biran önce ihtiyat zabiti olarak yetiştirilmeleri için celplerine karar verilmiştir. “Mükellefiyet-i askeriye kanun muvakkatinin 42. maddesinde ki şartları taşıyan veya bu derece-i tahsil itibariye gerekli şartları taşıyabilmeleri için daha bir seneye ihtiyacı bulunan 1896 doğum tarihlilerinde gösterecekleri liyakatlere göre ihtiyat zabiti veya ihtiyat küçük zabiti olarak yetiştirilmek üzere şimdiden celp ve istihdamlarına Harbiye Nazırı mezundur”.⁴⁴

Bir ay sonra, 23 Eylül 1915 tarihinde 1897 doğumlularında (18 yaşındakilerin de) biran önce yetişmeleri için askere çağırıldıkları görülmektedir.⁴⁵ Aynı çağırının Kasım ayında yeniden yapıldığı belgelerden anlaşılmaktadır. “Mükellefiyeti askeriye kanun muvakkatinin 42. maddesinde ki şartları taşıyan veya derece-i tahsil itibariyle gerekli şartları ihraz için daha bir seneye muhtaç bulunan ve vücut yapıları askerliğe elverişli olan 1897 doğum tarihlilerinden tahsile müdavim bulunanların gösterecekleri liyakatlere göre ihtiyat zabiti veya ihtiyat küçük zabiti olarak yetiştirilmeleri için şimdiden celp ve istihdamlarına Harbiye Nezareti mezundur. 1897 doğumlu olup ta vücut yapıları askerliğe müsait olanlardan veya daha evvelki seneler doğum tarihli bulunanlar kırk ikinci madde deki derece-i tahsile yükselmiş iken kötü halden başka sebeplerden dolayısıyla terk-i tahsil etmiş olduğunu ispat edenler hakkında dahi bu vecihle muamele olunacaktır”.⁴⁶ Bu belgede özellikle dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta da, 1897 doğumlu olanlardan yani 18 yaşındakilerden vücut yapıları itibariyle askerliğe müsait olanların celp edilecek olmasıdır.

Sonuç olarak araştırmaya konu olan 1914-1916 yıllarını incelediğimizde Çanakkale Muharebeleri boyunca, seferberlik ilanı ve onu takip eden günlerde asker alma yaşının 18'e düştüğü görülmüştür. Bu durumda, Çanakkale Muharebeleri ile ilgili iddia edilen 15 yaşında okumuş insanların askere çağırıldığı bilgisinin yanlış olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. İddiaya konu olan ve halk arasında da “Hey 15’li” olarak bilinen türküde bahsedilen 315 (1899) doğumlu olan kişilerin 25 Eylül 1916 tarihinde askere çağırıldığı görülmektedir. Ki bu durumda 1315 yani 1899 doğum tarihli olanların 17 yaşında askere çağırıldıkları anlaşılmaktadır.

Askere Çağırıldığı Tarih	Doğum Tarihi	Çağırıldığı Tarihte Yaşı
31 Mayıs 1914	1887-1893 arası doğanlar	27-21 yaş arası
11 Temmuz 1914	1894 doğumlular	20 yaşında
2 Mart 1915	1886 ve öncesi doğanlar	29 ve üstü yaşta olanlar
4 Mart 1915	1895 doğumlular	20 yaşında

⁴⁴ BOA DH İ. UM. E-30-75/16.

⁴⁵ BOA DH İ. UM. E-30-75/12.

⁴⁶ BOA MF HTF 3/34.

23 Ağustos 1915	1896 doğumlular	19 yaşında
23 Eylül ve 25 Kasım 1915	1897 doğumlular	18 yaşında

Askere Çağrıldıkları Tarihe Göre Silah Altına Alınanların Yaşları

Yukarıdaki tablo incelendiğinde ilk olarak 21-27 yaş aralığında bulunan genç kesimin askere alındığı görülmektedir. Daha sonra 20 yaşındakiler alınmıştır. Fakat bundan sonra 29 yaş ve üstünün askere çağrılması, askere alım yaşının aşağılara düşmesinin engellenmeye çalışıldığının en açık göstergesidir. 29 ve üstü tabiri 29-45 yaş aralığını kapsamaktadır. Çünkü bu tarihte, seferberlikte askere alınacak en üst yaş sınırı 45'tir. Ki bu üst yaş sınırı daha sonra 50'ye çıkmıştır. Çanakkale Muharebelerinin sonuna doğru askere alım yaşının 18'e düştüğü görülmektedir. 19'undan 45 yaşına kadar olanların askere alınması bile bu yaş sınırının aşağılara (18'e) düşmesine engel olamamıştır. Çünkü bu tarihler arasında (1914-1916) Osmanlı Devleti, harekât alanı olarak birbirinden çok farklı ve çok uzak 4 cephede savaşmak zorunda kalmıştır. Bu cephele başta Çanakkale olmak üzere Kafkas Cephesi, Irak Cephesi ve Sina-Filistin Cephesi'dir. Bu cephele arasında stratejik önemi ve konumu dolayısıyla hiç kuşkusuz en önemlisi Çanakkale Cephesi'dir. Bunun nedeni Çanakkale Cephe harekâtının amacının, İstanbul yani devletin başkenti olmasıdır. Bu önemi fark eden Osmanlı Genelkurmayı, Çanakkale Cephesi'nin ihtiyaçlarının her zaman temin edileceğini vurgulamış ve öyle de yapmıştır.

Çanakkale Cephesi'nde (5. Ordu cephesinde) günlük ortalama 300 zayıat verildiği düşünülürse ciddi oranda asker ve onları idare edecek subaylara ihtiyaç olduğu ortaya çıkacaktır. 14 Kasım 1915 tarihli belgede "800 hastalık zayıatından başka ciddi muharebe günleri hesaba katılmazsa ortalama 5. Ordu da her gün 300'e yakın muharebe zayıatı olmaktadır. Bundan dolayı 5. Ordu da mevcut silah adedine göre kıtaatın hiçbir vecihle noksanı kalmaması"⁴⁷ gerektiği özellikle vurgulanmıştır.

Çanakkale Cephesi'nin taşıdığı bu önem dolayısıyla Maarif Nezareti 25 Eylül 1915 tarihinde okullara gönderdiği yazıda "Mükellefiyeti askeriye kanun muvakkati icabınca kısa dönem (askerlik hizmetine) tabi tutulacak ve sonunda ihtiyat zabiti veya ihtiyat küçük zabitanlığına tayin olunacak efradın mezun veya müdavin bulundukları mekteplerin resmiyetiyle derece-i tahsillerinin cihet-i maarifçe tasdikinde ki lüzum kanuni derkar olup halbuki bazı mahal maarif heyetlerince bu yolda vaki müracaatı tetkik hususunda adeta vesileler icat edilerek günlerle gecikmeler sebebiyet verildiğinin anlaşıldığı ve bu hal Ordu-yi Hümayunun zabitan ve küçük zabitan ihtiyaçlarının temin ve telafisi hususunda ki mesaiden beklenen

⁴⁷ ATASE Kıs. 1889, Dos. 58, Fih. 1-54.

haydayı güçleştirmek gibi bir netice verdiği beyanıyla bu hususta vaki olacak müra-caatta gerekli muamelenin derhal yapılması hususunda lazım gelenlere tebliğ edilmesi ve bu konuda itina gösterilmesini”⁴⁸ istenmiştir.

Bu sebeple birbirinden farklı bu cephelerde kayıpları açısından en ağır sonucu Çanakkale Cephesi vermiştir. Özetle 1914-1916 tarihleri arasında askere alım yaşının 18'e düşmesinde ki en büyük faktör Çanakkale Cephesi'dir.

3. ÖĞRENCİLERİN SİLAH ALTINA ALINMALARIYLA EĞİTİM UYGULAMALARINDA GERÇEKLEŞEN DEĞİŞİKLİKLER

Mükellefiyet-i Askeriye Kanun Muvakkatinin yürürlüğe girmesi ile şartları taşıyan öğrencilerin silâh altına davet olundukları önceki bölümlerde belirtilmişti ancak öğrencilerin silâh altına alınması, haliyle okullarına devam edememelerine ve devamsız duruma düşmelerine neden olmuştur. Bazı okul idareleri ise belli bir devamsızlığa ulaşan bu öğrencilerin kayıtlarını silme yoluna gitmiştir. Bunun üzerine Maarif Nezareti, “*Mekatib-i sultaniye talebesinden hizmet-i maksure ile silâh altına alınanların bazı mahallerce kayıtlarını silme yoluna gidilmekte olduğu anlaşılmaktadır bu gibi talebenin mezun addedilmeleri ve dönüşlerinde eğitimlerini tamamlama haklarının saklı bulundurulması icap edeceğinden vazife-i askeriyelerinin bitmesiyle dönüşlerine kadar muhafaza-i kayıtları lüzumunu*”⁴⁹ belirtmiştir.

Öğrencilerin silâh altına alınması ile ortaya çıkan bir diğer sorun ise Lise-lerin son üç sınıfında (10, 11 ve 12. sınıflar) okuyan öğrencilerin askere gitmelerinden dolayı üniversiteye girecek öğrenci sayısının azalmış olmasıdır. Bunun üzerine Maarif Nezareti Darülfünun'da, üniversitede okuyan öğrenci sayısının artırılması için çareler düşünülmesini istemiştir. Bunun üzerine Darülfünun verdiği cevapta, “*Maarif Nezareti melfufuyla görüşülen 10 Nisan 1916 tarihli tezkeresinde yazıldığı üzere Darülfünun Edebiyat, Tabiiyyat, Hukuk ve Tıp Fakültelerine Mülâzemet rüusunu*⁵⁰ *haiz olmayanların kabul edilmemesi ve iki seneden beri mekatib-i sultaniyenin son sınıf talebesinin cihet-i askeriyeden celp olunması hasebiyle Mülâzemet Rüüsü imtihanına istenilen derecede talep gerçekleşmediğinden Darülfünun şubelerine devam edenlerin miktarı az olmasına ve belli olan ihtiyaca binaen memlekette Darülfünun mezunlarının arttırılması maksadıyla*

⁴⁸ BOA MF HTF 2-83.

⁴⁹ BOA MF HFS 5-119.

⁵⁰ Başlangıcından beri Darülfünun'un en önemli sorunlarından biri belirli bir düzeyde orta öğrenim görmüş öğrenci bulunamamasıdır. Darülfünun'a girebilmek için sultanî veya idadî mezunu olmak veya bu derecede bilgi sahibi olduğunu bir sınavla kanıtlamak zorunlu olmakla birlikte sultanî ve idadîlerin düzeyleri birbirinden çok farklı olduğu gibi yapılan giriş sınavları konusunda da çeşitli tartışmalar yapılmaktadır. Bu farklılıkları gidermek ve alınan öğrencilerin bilgilerinin eş düzeyde olmasını sağlamak için 26 Mayıs 1913'de “Mülâzemet Rüüsü [Bakalorya] İmtihanları Hakkında Nizamname” çıkarılmıştır. Burada günümüzdeki üniversite giriş sınavı sistemine benzer bir sistem getirilmektedir. Dölen, E., Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 353.

ve iki sene müddetle bölümlere mekatib-i sultaniye mezunlarının sınavsız ve o derecedeki özel okul mezunlarının sınavsız kayıt ve kabulleri zımında Mütlâzemet Rûûsu imtihanları nizamnamesine ek olarak tanzim kılınan layiha-i nizamiyenin”⁵¹ görüşülerek yürürlüğe girmesini talep etmiştir.

Öte yandan öğrencilerin askere gitmelerinden dolayı bazı okullarda eğitim tamamen durmuş, savaşın ertesi senesinde (1916) sınavlar icra edilememiştir Ticaret Mektebi’nden 29 Mayıs 1916 tarihinde İstanbul Maarif Müdüriyetine gönderilen yazıda “Avusturya Macaristan devletinin Dersaadet’te Beyoğlu’nda bulunan ticaret mektebi ali sınıfının ikinci senesi için imtihan olunmak lazım ise de sınıf mezkurun ilk sınıfında geçen sene (1915) için hal-i harp dolayısıyla talebe bulunmadığından bi-t-tab’ tedrisat ifa edilemeyerek şu halde bu sene için ikinci sınıf olmadığından imtihan dahi olamayacağı”⁵² belirtilmiştir. Aynı durum birçok okul için olduğu gibi Karesi Sultanisi (Balıkesir Lisesi) içinde geçerlidir. Savaş yılları içerisinde başta Çanakkale Muharebeleri nedeniyle öğrenci sayısı yıldan yıla azalmıştır. Okul müdürü Liseye ait salnamede bu durumu şu cümleleri ile ifade etmiştir. “1916-1917 sene-i dersiyyesinde mektep mevcudu; Bu sene-i dersiyyede harb-i umumi münasebetiyle 12., 11., ve 10. sınıflarda talebe bulunmadığından sınıflar dokuzdan başlıyor”.⁵³ Özetle savaşın yıllar içinde getirdiği kayıplar nedeniyle, üniversiteye gidecek öğrenci sayısı azalmış ve bazı okullarda sınavlar dahi yapılamamıştır.

Aynı şekilde Darülfünun Hukuk Fakültesi’nde de 1914-1915 yılında eğitimin icra edilemediği ve bu sebeple sınavların yapılamadığını görmekteyiz. Şöyle ki, Erzurum’da polis olarak bulunan Nami adında Darülfünun-u Osmani Hukuk Fakültesi 3. sınıf öğrencisi, sınavlara girmek için İstanbul’a gelmesine izin verilmesini istemiş, verilen cevap, 1914-1915 yılında Fakülte’de eğitim icra edilemediği ve asker olan talebenin de terhis edilmemiş olmasından dolayı Eylül ayında sınavların yapılamayacağı olmuştur. Erzurum Valiliğinden Maarif Nezareti’ne gönderilen yazıda, “geçici olarak Erzurum’da bulunan polis memurlarından Nami Efendi tarafından Darülfünun-u Osmani Hukuk Şubesi üçüncü sınıf müdavimlerinden bulunduğundan önümüzdeki Eylül zarfında imtihanları icra kılınacağından bahisle Dersaadet’e gönderilmesine müsaade edilmesi istida olunmuş ondan sonra terhisi cihetine gidilmek üzere filhakika istidanamesinde yazılı olduğu üzere Eylül zarfında imtihanlarının icra olunup olunmayacağı”⁵⁴ haber verilmesini istemiştir. 31 Ağustos 1915 tarihinde Maarif Nezareti’nden gelen cevapta, “izin talebini içeren Nami Efendi tarafından verilen istida üzerine gelen 19 Temmuz 1915 tarihli ve 4 numaralı tahrirat-ı

⁵¹ BOA MV 242-39.

⁵² BOA MF MGM 9-63.

⁵³ Karesi İdadi-Sultani Lisesine Mahsus Salname 1342-1340 (1924-1926) s. 128.

⁵⁴ BOA MF ALY 82-53/1.

*Aliyelerine cevaptır. 1914-1915 sene-i dersiyesinde Hukuk Fakültesinde eğitim icra kılınmamış ve asker talebede terhis edilmemiş olduğundan Eylül’de ara sınav yapılmasına mahal görülemediği havale sonucunda Darülfünun-u Osmani Müdür-i Umumiliğinden bildirilmiş”tir.*⁵⁵

Anlaşılmaktadır ki, öğrencilerin silâh altına alınmaları ara sınavlara da girememelerine neden olmuştur. Silâh altında olan öğrencilerin, ara dönem sınavlarına girememelerinden dolayı doğan mağduriyetin giderilmesi için ise 1915 yılının Haziran ayında ayrıca bir bitirme sınavı açılmasına karar verilmiştir. Bu kararı, Maarif Nezareti’nin 7 Haziran 1915 tarihinde Darülfünun’a gönderdiği yazıda Şefik isimli bir öğrencinin dilekçesine cevap vermesinden öğrenmekteyiz. Bahsedilen yazıda, “*Darülfünun Ulum-ı Hukuk Şubesi 2. sene talebesinden Şefik Efendinin ara smaolarda derslerden bir kısmına giremediğinden Haziran’da açılacak bitirme sınavı imtihanına kabulünü istida etmiş ve idare-i Aliyelerinden istidasi üzerine yazılan derkenarda açılacak ara sınavların askerlik vazifesi dolayısıyla ikinci ve üçüncü devrelerden istifade edemeyenlere mahsus olduğu bildirilmiş ise de dilekçe sahibinin 1895 doğumlu hizmet-i maksureye tabi efrattan olduğunu beyan etmekte olduğundan bu ve emsalinin Haziranda açılacak ara sınavlara kabulünün uygun görüldüğünü*”⁵⁶ belirtmiştir.

3.1 Silâh altına Alınan Öğrencilerin Okullarına Devamı Hakkında

Öğrencilerin ihtiyat zabıtlığı için Mekteb-i Harbiye’de eğitime alınmaları ve dolayısıyla bağlı bulundukları okullarda zorunlu olarak devamsızlık yapmaları, 1915 senesi okula devam yönetmeliğinde bazı değişikliklere yol açmıştır. Bu sebeple okula devam edemeyen öğrencilerin devam-devamsızlıklarının okula başvurdukları günden itibaren dikkate alınması hususunda genelge yayınlanmıştır. “*Mükellefiyet-i askeriye kanuna göre ihtiyat zabiti talimini görmelerinden dolayı ticaret mektebi talebesinden bazı efendilerin bu ders yılı başlangıcından beri mektebe devam edememekte olduklarından... Darülfünun ve mekatib-i aliye talebesinin savaş hali dolayısıyla okullarına dönmeleri veya okula başlamaları geciken öğrencilerin devamlarının bu seneye mahsus olmak üzere müracaat tarihlerinden itibaren dikkate alınması Nezaret-i Celilece kararlaştırılarak 14 Nisan 1915 tarihinde genelge ile okul müdüriyetlerine tebliğ olunduğundan ayrıca bir karara ihtiyaç görülmemiştir*”.⁵⁷ Maarif Nezareti bu konuyla ilgili soru soran Ticaret Mektebi’ne 25 Nisan 1915 tarihinde verdiği cevapta “*Darülfünun ve mekatib-i aliye talebesinin savaş hali dolayısıyla okullarına dönmeleri veya okula başlamaları geciken öğrencilerin devamlarının bu seneye mahsus olmak üzere tarih-i müracaatlarından itibar edilmesi Nezaretçe kararlaştırılarak keyfiyetin tamamen okul müdüriyetlerine tebliğ olunduğu dosyanın tetkikatından anlaşılmış*

⁵⁵ BOA MF ALY 82-53/2.

⁵⁶ BOA MF ALY 80/54.

⁵⁷ BOA MF. ALY, 79/3.

olduğundan bahisle Ticaret Mektebi için ayrıca karar alınmasına ihtiyaç görülmediği Meclis-i Maariften yazılan kararda belirtilmiş olmağla Nezaretin tamimi daire-sinde gerekli muamele olunması"nı⁵⁸ istemiştir. Bu yazışmalardan anlaşılmaktadır ki savaş hali dolayısıyla silâh altına alınan gençlerin eğitim haklarından mahrum kalmamaları veya herhangi bir kayba uğramamaları için devam-devamsızlık yönetmeliğinde değişikliğe gidilmiştir. Bu değişikliğe göre bu öğrencilerden sağ kalıpta geriye döneceklerin okula devam-devamsızlıkları okula başvurdıkları tarih itibari ile dikkate alınacaktır.

3.2 Avrupa'da Okuyan ve Okumak İsteyen Öğrenciler

I. Dünya Savaşı'nın başlaması, tahsil için Avrupa'ya gitmiş öğrencileri büyük bir müşkülata sokmuştur. Osmanlı Devletinin Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu safında savaşa dahil olması, İtilaf Devletleri olan ülkelerde okumakta olan öğrencilerin okulları ile ilişkilerini kesip ülkelerine dönmelerine neden olmuştur. O sırada Avrupa'da öğrenim görmekte olan öğrencilerden biri olan Faik Tonguç yaşadıklarını *Birinci Cihan Harbinde Bir Yedek Subayın Hatıraları* adlı eserinde şöyle anlatmıştır; "1914 yaz ayları Avrupa'da heyecan verici haberler ve hadiseler birbirini takip ediyordu. O sırada Londra'da tahsilde bulunuyordum. Elçilikler ve konsolosluklar kendi tebaalarını mümkün olan çabuklukla memleketlerine dönmeleri hakkında tebligatlar yapıyorlar. Bende vesika almak, memleketeye dönmek için üç defa konsolosluğumuza müracaat ettim... İstanbul'a geldikten bir hafta sonra bağlı bulunduğum Aksaray askerlik şubesine müracaat ederek Harbiye Mektebi'ne kaydoldum".⁵⁹ Faik Tonguç tahsili-ni yarıda bırakarak dönüp savaşa katılan ve bu savaştan canlı çıkıp da hatıralarını yayınlayabilen pek az kişiden biri, kim bilir savaştan kurtulamayıp hatıralarını yayınlama fırsatını elde edemeyenler kaç kişidir?

Maarif Nezareti Avrupa'ya tahsil için gitmiş olup da eğitimlerine ara vererek dönmek zorunda kalanların masraflarının karşılanmasını kararlaştırmıştır. 16 Eylül 1914 tarihinde alınan kararda; "dairelerce tahsil için Avrupa'ya gönderilen ve savaş hali münasebetiyle dönmeye mecbur olan talebe masraflarının ödenmesi hakkında Nafia ve Ticaret ve Ziraat ve Maarif-i Umumiye Nezaretleri ile cereyan eden yazışmalar üzerine kaleme alınan kararname suretinin gönderildiğinden bahisle ... mutazammın Maliye Nezareti'nin tezkeresi ve melfufu okundu. Kararı: Tahsisatın adı geçen kararname maddelerine uygun olarak ödenmesi müna-sip ve durum gereği uygun görüldüğünden ona göre gereğinin yapılması"na⁶⁰ karar verilmiştir.

Bunun yanı sıra eğitimlerine savaşa dahil olmayan ülkelere devam eden öğrenciler, savaş dolayısıyla Türkiye'ye dönseler bile bir müddet sonra

⁵⁸ BOA MF. ALY, 79/3.

⁵⁹ Faik Tonguç, *Birinci Cihan Harbinde Bir Yedek Subayın Hatıraları*, Bengi Matbaası, Ankara 1960, s. 5-6.

⁶⁰ BOA MV 192-29.

geri dönebilmişlerdir. “Nezaret-i Celileleri hesabına ait Darülfünunda iken savaş hali dolayısıyla dönen ve sonradan Lozan’a dönerek orada tahsiline devam etmekte olan Şükrü Efendi”⁶¹ bu öğrencilerden biridir.

Öte yandan savaş hali, Avrupa’ya tahsil için gitmek isteyen öğrencilere de engel olmuş ve bu yönde yapılan müracaatlar savaş hali dolayısıyla kabul olunmamıştır. Örneğin Aydın Vilayetine bağlı İzmir Mektebi Sultani-sinde “aliyy-ül ala”⁶² derece ile mezun olan öğrencilerin, Avrupa’ya gitme talepleri reddedilmiştir. Aydın Valiliği’nden 2 Eylül 1915 tarihinde –ki bu tarih, Çanakkale Muharebelerinin aktif olarak devam ettiği ve Avrupa ülkeleri olan İngiltere ve Fransa ile savaşta olduğumuz tarihtir- Maarif Nezareti’ne gönderilen yazıda; “Bu sene İzmir mekteb-i sultanisinden aliyy-ül-a’la derecede diploma alarak yetişen talebeden Mehmet, Mahir, Hüseyin ve Faruk efendiler tahsil için Avrupa’ya gitmek arzusunda olduklarından ve her birinin hangi fenlere mensup olmak istediği ilişikteki pusulada gösterildiğinden adı geçenlerinde Avrupa’ya gönderilecek talebe miyanında gitmelerine müsaade buyrulması”⁶³ istenmiştir. Belgenin ilişikteki tabloya baktığımızda, 32 okul numaralı ve hizmet-i maksureye tabi olduğu belirtilen Mehmet Efendi’nin, inşaat-ı bahriye okumak istediği görülmektedir. 47 okul numaralı ve bir kaç güne mekteb-i harbiye ye sevk olunacağı notu düşülen Mahir ise elektrik mühendisliği okumak istemektedir. 50 okul numaralı Hüseyin Efendi ise pedagoji eğitimini düşünmektedir. 72 okul numaralı Faruk ise ziraat eğitimi için Avrupa’ya gitmek istemektedir. Maarif Nezareti tarafından verilen cevapta savaş hali dolayısıyla bu sene (1915 yılı) Avrupa’ya öğrenci gönderilemeyeceğinden, yukarıda adı geçen öğrencilere izin verilmeyeceği belirtilmiştir. Söz konusu cevapta; “Ahval-i harbiye dolayısıyla bu sene Avrupa’ya talebe gönderilemeyeceği cihetle Mehmet, Mahir, Hüseyin ve Faruk efendilerin Avrupa’ya gönderilmeleri hakkında ki talebin kabul edilmesinin mümkün olmadığı”⁶⁴ belirtilmiştir. Ayrıca belgede bu öğrencilerin ikisinin hizmet-i maksureye tabi olduğu ve Mekteb-i Harbiye’ye gönderilecekleri görülmektedir. Her biri memleketin ihtiyaç duyduğu alanlarda kendilerini yetiştirmek isteyen bu başarılı öğrenciler, Avrupa’ya tahsile gitmek yerine yukarıda da belirtildiği gibi Mekteb-i Harbiye’ye sevk olunmuşlardır. Savaş hali onları okul sıralarından alıp Çanakkale siperlerine göndermiştir.

3.3 Asker Olan Öğretmenlerin Haklarının Korunması

Çeşitli sınıf ve görevlerle (yedek subay, doktor vs gibi.) askere alınan öğretmenlerden, görevde yükselmesi gelenlerin bu haktan mahrum bira-

61 BOA MF MH 2197-55.

62 Pekiyi derecesindeki not.

63 BOA MF ALY 82-91/1.

64 BOA MF ALY 82-91/2.

kılmamaları gerekmekte idi. Çünkü “terfi ve yükselme sırası gelmiş olanların askerde bulunmaları vesilesiyle terfileri icra edilmeyerek mevcut memurların terfi edilmekte oldukları haber alınmış olup hâlbuki askerde olan memurların vazifelerini ifaya bedel mesai eylemekte oldukları bir sırada dairelerinde ki terfi hakkında mahrum bırakılmaları askerlik hizmetini yerine getirme hususunda ki şevk ve gayret-i fedakaranelerini kıracağı gibi gayretlendirilmeleri ve teşvik edilmeleri gereken mükellefin bu suretle ümitsizliğe ve kedere terk edilmemeleri”⁶⁵ gerekmektedir.

Bu amaçla Maarif Nezareti, Harbiye Nezareti’nden gelen yazıyı ilgili kurumlara göndermiştir. Bu yazıda “kısa dönem erbabından veya ihtiyat ve müstahfaz sınıfları mensubundan bulunan memurunin silah altında bulunmalarından dolayı terfi ve tefeyyüzden mahrum edilmemeleri lüzumu Harbiye Nezareti Celilesi’nin yazısı üzerine 27 Haziran 1915 tarihinde dairelere tebliğ edilmiş olmakla ona göre gerekli muamelenin”⁶⁶ yapılması istenmiştir. Özetle askerlik hizmetinde bulunan memurların (öğretmenler dahil) askerlik vazifelerini yerine getirirken şevk ve gayretlerinin kırılmaması için özlük haklarının korunması istenmiştir.

Bunun yanı sıra “savaş esiri olanlarla harp halinden dolayı nerede oldukları bilinmeyen yahut hal-i harp sebebiyle vazifesinden ayrılmış bulunanlara eski karar dairesinde maaş verilmesi ancak hal-i harp hasebiyle mahal-i memuriyetine gidemeyen memurlara tam maaş verilmesine kanunen izin bulunmadığı anlaşıldığından bunlara harcırah kararnamesinin beşinci maddesine göre 30 günü geçecek müddet için yarım maaş verilmesi”⁶⁷ kararlaştırılmıştır.

3.4 Vekil Öğretmenler

Yukarıda satır aralarında da bahsedildiği gibi mükellefiyet-i askeriye kanun muvakkati gereğince öğretmenlerin de silâh altına alınması okullarda öğretmen açığını meydana getirmiştir. Maarif Nezareti askere giden öğretmenlerden oluşan açığı vekil öğretmenlerle doldurmaya çalışmıştır. Örneğin, Muğla’nın 1915-1916 senesi teftişatına dair rapor incelendiğinde “Denizabaz nahiyesi merkezi olan Yerkesik köyündeki iptidai binası harap olup... muallim muavini askere alındığından bir vekil ile idare olunmakta olduğu”⁶⁸ görülmektedir. Öte yandan askere alınan öğretmenlerin boş kalan dersleri, ya okul dışından getirilmiş vekil öğretmenler ile ya da okul içindeki diğer öğretmene görev vermek suretiyle doldurulmaya çalışılmıştır. Kabataş Sultanisi tarih öğretmeni Zeki Beyin askere alınmasından dolayı öğrencilerin dersten mahrum kalmamaları için okul öğretmenlerinden Mustafa Tevfik Bey vekâleten bu göreve atanmıştır. 5 Ekim 1915 tarihli belgede bu durum görülmektedir.

⁶⁵ BOA MF MKT 1210-24.

⁶⁶ BOA MF MH 2197-25.

⁶⁷ BOA MF HFS 4-45.

⁶⁸ BOA MF HTF 4-7.

*“Kabataş Sultanisinin tarih-i umumi muallimi Zeki Beyin savaş hali hasebiyle ci-het-i askeriyece istihdam edilmekte olmasına binaen adı geçenin yarısı maaşla vekâleten mektep muallimlerinden Mustafa Tevfik Beyin tayini münasip görüldüğünden ve talebenin dersten mahrum kalmamaları için adı geçen işe başlattırılmış olduğundan bahisle vekaletinin tasdiki mektep mezkur müdüriyetinden bildirilmiş”tir*⁶⁹.

Ancak bu uygulamanın da bazı sıkıntıları olmuştur. Şöyle ki; askere giden öğretmenlerin iş yükünün okulda kalan öğretmenlerin üstüne kalması, bu öğretmenlerin olağandan daha fazla çaba sarf etmelerine yol açmıştır. Örneğin Ankara Sultanisi müdür-i evvel vekili ve müdür-i sanisi aynı zamanda devre-i saniye Fransızca muallimi Celal Bey, Ankara Maarif Müdür-lüğüne verdiği dilekçesinde *“asli görevimden fazla olarak durum gereğince askerde bulunan arkadaşlarımın vazifeleri de acizleri uhdesinde teveccüh etmek suretiyle ders yılı başlangıcından beri beş memur vazifesiyle geceli ve gündüzlü ders, inzibat ve idare-i umur-ı meşarda ve çeşitli görevlerde aralıksız meşgul olmak dolayısıyla kendimde bir müddetten beri şiddetle hissetmekte olduğum asab ve vücut yorgunluğu bütün hüsnü arzuma rağmen son günlerde bendelerini tamamıyla bitap ve hasta çalışamayacak bir hale getirmiş olduğundan şiddetle muhtaç bulunduğum istirahat ve tedavimin temini zımında”*⁷⁰ tatil talebinde bulunmuştur.

Öğretmenlerin çoğunlukla askere gitmeleri başka sorunları da beraberinde getirmiştir. Örneğin imtihan cetvelleri zamanında gönderilememiş⁷¹, onların yerine gelen vekillerinde cetveller hakkında malumat eksikliği gecikmeyi devam ettirmiştir. Ankara Maarif Müdüriyetinin 14 Mart 1915 tarihinde Maarif Nezareti’ne gönderdiği yazıda; *“Merkez ve ilçelerde altı sınıflı mekatib-i ibtidaiyesinin 1913-1914 sene-i dersiyesine ait olup 27 kıt’a olarak lefen arz ve takdim kılınan imtihan umumi cetveli okul muallimlerinin seferberlik dolayısıyla silâhı altına alınmasından ve yerlerine tayin olunan vekillerin de cetvel mezkureye ait muamelatı şimdiye kadar ikmal edemediklerinden dolayı tehire uğradığı maruzdur”*⁷², diyerek gecikmenin sebebini açıklamıştır.

Maarif Nezareti her ne kadar eğitim öğretim faaliyetlerinin devamı için vekil öğretmen istihdam etme yoluna gitse de bu kişilere verilen maaş ayrıca sıkıntı olmuştur. Çünkü vekil öğretmenlere verilen ücretin azlığından dolayı bir müddet sonra askere giden öğretmenin yerine vekil öğretmen bulmakta güçleşmiştir.

Vekil öğretmenlere verilecek ücret konusunda farklı uygulamalar gerçekleştirilmiş olsa da zamanla ücret konusu karara bağlanmıştır. Bu karara

⁶⁹ BOA MF İMF 43-41.

⁷⁰ BOA MF TLY 447-15.

⁷¹ BOA MF İBT 536-50/1.

⁷² BOA MF İBT 536-50/2.

göre “silâh altına alınan memurine Ağustos 1914 sonuna kadar ihtiyaten silâh altına alınan memurlar gibi yalnız üçte bir maaş ödenmesi ve Eylül 1914 başından itibaren de 6 Eylül 1914 tarihli kanun gereğince maaşlarının 300 kuruşa kadarının tam ve üst tarafının 3'te 1'inin verilmesi kararlaştırılmış”tır.⁷³ Bu karar gereğince Ağustos 1914'e kadar silâh altına alınan memurlar ki buna öğretmenlerde dahil, maaşlarının 3'te 1'ini, vekilleri ise geri kalan 3'te 2'sini alacaklardır. Eylül 1914'ten itibaren ise çıkarılan kanun gereğince maaşlarının 300 kuruşa kadar olan kısmının tamamını ve geri kalan kısmının 3'te 1'ini alacaklardır. Ki bu maaş politikası vekil öğretmen çalıştırılmasına engel olacaktır. Çünkü böylelikle vekil öğretmenlere verilen maaş, bu görevi yapan kişilere az gelecektir.

İlk kanuna yani 1914 yılının Ağustos'una kadar geçerli olan maaş politikasına göre Galatasaray Sultanisi “silah altına alınan beden eğitimi muallimi Abdurrahman efendinin yerine işbu derse mahsus olan 500 kuruş maaşın 3'te 2'siyle Kuleli mekteb-i idadi askerisi beden eğitimi muallimi yüzbaşı Şükrü beyin vekaleten tayini Nezaretçe münasip görülmüş”tür.⁷⁴ Bu belgeye göre askere giden öğretmen maaşının 3'te 1'ini alacak, onun yerine gelen vekili ise maaşın 3'te 2'sini alacaktır.

Eylül sonrasında ise örneğin Kasım 1914'te askere alınan Mustafa Lütfü Efendiye 6 Eylül 1914 tarihli kanun gereğince maaşının 300 kuruşa kadar tamamı ve geri kalanın 3'te 1'inin verilmesi istenmiştir. Maarif Nezareti İzmit Maarif Müdürlüğü'ne gönderdiği yazıda, “Taraklı muallimi Mustafa Lütfü Efendinin imzasıyla verilen dilekçede seferberlik dolayısıyla 23 Kasım 1914 tarihinden beri hizmet-i askeriyesini ifa etmekte bulunmasına binaen maaşının yarım olarak ödendiği ve hâlbuki kendisinin efrad-ı ihtiyattan bulunmasına mebni kanunen maaşının 300 kuruş tam ve üst tarafının 3'te 1 olarak verilmesi gerekeceği beyanıyla yanlışlığın düzeltilmesi istirham olunmuştur. Silah altına alınan memur maaşının ödenmesi hakkındaki 6 Eylül 1914 tarihli kanun muvakkatinin ikinci maddesine göre mumaileyhin... görüldüğünden gerekli muamelenin”⁷⁵ yapılması istenmiştir.

Bu maaş politikası sonucu bahsedildiği gibi az maaşlı vekil öğretmenliği yapacak insan gücü bulma konusunda sıkıntılar yaşanmıştır. Şöyle ki “asker olan muallimlerin yerine elli ve nihayet yüz kuruştan ibaret olan vekalet maaşıyla muallim bulunamadığı ve müdlerden biri silâh altına alındığından yerine de vekil bulunmadığından mektebin hal-i hazırda yalnız bir müd ile idare edilmekte olduğu”⁷⁶ yönünde dilekçeler Nezarete gönderilmiştir.

⁷³ BOA MF MKT 1211-41.

⁷⁴ BOA MF ALY 78-29.

⁷⁵ BOA MF İBT 536-61.

⁷⁶ BOA MF HTF 2-5.

Vekil öğretmenliğe başlayanların ise bir müddet sonra maaş azlığından dolayı istifa ettikleri yapılan teftişlerden anlaşılmıştır. Müfettiş Mehmet Haluk, Mercan Sultanisini teftiş ettiğinde *...altıncı sınıf lisan-i Osmani muallimi Fehmi Efendinin askerde bulunması hasebiyle yerine vekaleten tayin edilmiş olan muallim Nihat Efendi maaşının azlığından dolayı vekaletten istifa ettiğini telgraf ile müdüriyete bildirdiğinden mezkur dersin açık kaldığı... ve kısm-ı iptidai birinci, ikinci sınıfların muallimlerinin askerde bulunması ve mezkur muallimliklere şimdiye kadar vekil bulunamaması ve vekalet maaşlarının az olmasından ileri geldiği*"ni⁷⁷ belirtmiştir.

Öğretmen açığının kapatılması için vekil öğretmen seçeneğinin yetersiz kalması yeni uygulamaları beraberinde getirmiştir. *"Seferberlik ilanı üzerine okul muallimleri dahi vazife-i askeriyelerini ifaya davet olunduklarından mualliminin miktarı pek ziyade azalarak boş kalan eğitim hizmetlerine mükellefiyet haricinde kalan emekli ile askerliğe elverişli olmayanlardan ve 1894 ve 1895 ve 1896 tarih doğumlu mektep mezunlarından asaleten veya vekâleten tedarik edilen kişilere verilerek şimdiye kadar eğitimin olabildiği kadar sekteden korunmasına çalışılmış*"tır.⁷⁸ Buradan hareketle öğretmen açığının kapatılmasında emekli olmuş personelden ve askerliğe elverişli olmayan kişilerden de faydalandığı anlaşılmaktadır.

Ancak bunun öncesinde emekliliği gelmiş olanlar eğitim hizmetlerinde elverişli olamayacakları gerekçesi ile emekliliğe sevk edilmişlerdi; *"iptida-i muallim sabıkı Salih Efendinin bundan böyle hizmet-i talimiye de istihdamından istifade edilemeyeceği beyanıyla emekli edilmesi ve mumaileyhin müddeti hizmeti 20 seneye geçmiş bulunduğu tetkik neticesinde anlaşılmamasından dolayı emekliliğe sevkı uygun görülmüştür*".⁷⁹

Fakat *"sonradan 1894 ve 1895 doğum tarihi senesinde bulunan efradın celp olunmasından ve bu kere 1896 doğum tarihli olanlarında davet edilmesinden dolayı artık muallim bulmak imkanı kalmayarak şimdiye kadar açık bulundurulabilmiş okullarında kapanmasına mecburiyet elvereceği kanaati hasıl olmuştur*".⁸⁰ Bu durum yani değişen şartlar, emekli personelin yeniden göreve çağırılmasına sebebiyet vermiştir.

Bu uygulamanın da yetersiz kaldığı görüldüncə, orduda yaraları veya özürleri sebebiyle istihdamlarına imkân kalmamış kişilere görev verilmeye başlanmıştır. Bu uygulamanın sebeplerinden bir diğeri de, bu kişilerin yeteneklerine uygun işlerde çalışmaya devam ederek hayatlarına devam ettirebilmelerini sağlayabilmektir. Bab-ı Ali Sadaret Dairesi'nden Maarif Nezare-

⁷⁷ BOA MF HTF 2-8.

⁷⁸ BOA MF MKT 1207-38/2.

⁷⁹ BOA MF İBT 536-10.

⁸⁰ BOA MF MKT 1207-38/2.

ti'ne gönderilen 3-6 Kasım 1915 tarihli emirde; *“muharebelerde hafif surette yaralanarak yaraları iyileşmiş ve fakat bıraktığı izler ve engelli uzuv sebebiyle gelecekte orduda istihdamlarına imkân kalmamış olan subayların merkez ve taşrada hükümet dairelerinde ve diğer kurumlarda herhangi sebeple açılıp yerine diğeri alınmak gereken memuriyetlere dışarıdan kimse kabul olunmayarak yerleştirilmeleri suretiyle rahat yaşamalarını sağlama hakkında Harbiye Nezareti Celilesi'nden gelen tezkere Meclis-i Vükelada okunduktan sonra subayların ehliyetlerine göre dairelerde istihdamları uygun görülerek bütün dairelere tebliğ-i keyfiyet edilmiş olmakla gereğinin yapılması”*⁸¹ istenmiştir.

Maarif Nezareti, gelen yazı üzerine kendisine bağlı kurumlara 18 Kasım 1915 tarihinde gönderdiği yazıda, *“muharebelerde hafif suretle yaralanarak yaraları iyileşmiş ve fakat bıraktığı izler ve engelli uzuv sebebiyle gelecekte orduda istihdamlarına imkân kalmamış olan zabitanın merkez ve taşra hükümet dairelerinde ve diğer kurumlarda herhangi sebeple açılıp yerine diğeri alınmak gereken memuriyetlere dışarıdan kimse kabul olunmayarak yerleştirilmeleri suretiyle hayatlarını devam ettirebilme hakkında Harbiye Nezareti Celilesi'nden gelen tezkere Meclis-i Vükelada okunduktan sonra zabitan mumaileyhimin ehliyetlerine göre dairelerde istihdamları uygun görülerek bütün dairelere tebliğ edilmiş olduğu beyanıyla Nezaretçe de gereğinin yapılması 3 Kasım 1915 tarihinde gelen ve 78 numaralı tezkerede emredilmiş olmakla boş durumda subayların gereğince tayinleri ve bu duruma itina olunması lüzumunu tamimen tebliğ”*⁸² etmiştir.

Örneğin *“emekli subay olup Toptaş ve Beşiktaş rüştiyeleri resim muallimliklerinde ücretle çalışmakta iken bu kere seferberlik dolayısıyla silah altına alınmış ve Süleymaniye de oturan Sabri Bey, efrad-ı Sıhhiye depo taburu kumandanlığına tayin kılınmış ise de vazifesi okulda çalışmaya mani olmadığı ve keyfiyetin devamı”*⁸³ yani öğretmenliğe devam etmesi uygun görülmüştür. Bu yazıdan askerlikten emekli olmuş Sabri Beyin resim öğretmenliğinde istihdam edildiği dolayısıyla söz konusu emrin uygulandığı anlaşılmaktadır.

Savaş hali en çok merkeze uzak yerler olan köy okullarını etkilemiştir. Köy öğretmenlerinin de askere alınmasından dolayı köylerde eğitim, köy imamlarına kalmıştır. Örneğin Eskişehir sancağının 1915-1916 senesine ait ilkokul müfettişlerinin verdiği rapor incelendiğinde, *“karyesi mektebinin muallimi silâh altına alındığından köy imamının eski usul üzere ders vermekte olduğu ve Kavak köylerinde muntazam mektepler olduğu ve muallimleri silâh altına alındığından köy imamları ile”*⁸⁴ eğitimin devam ettiği anlaşılmaktadır.

⁸¹ BOA MF MKT 1213-20/1.

⁸² BOA MF MKT 1213-18.

⁸³ BOA MF İMF 43-5.

⁸⁴ BOA MF HTF 4-105.

Sonuç olarak, öğretmenlerin silahaltına alınması, eğitim öğretim faaliyetlerinin bu işe ehliyetli olmayan kişiler tarafından yürütülmeye çalışılması veya bazı noktalarda eğitim faaliyetlerinin tamamen durması sonucunda, eğitim öğretim faaliyetleri 1915 yılında istenilen nitelikte yürütülememiştir.

3.5 Yabancı Öğretmenler

Bu başlıkta bulunan öğretmenlere iki noktada değinilecektir. Şöyle ki, Osmanlı vatandaşı olup da savaş çıktığında yurt dışında bulunan öğretmenler ve savaş çıktığında Osmanlı vatandaşı olmayıp da Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan öğretmenler.

I. Dünya Savaşı başladığında Avrupa'da bulunan öğretmenler savaş hali dolayısıyla vazifelerine zamanında dönememiştir. Örneğin, "Mercan Sultanisi 800 kuruş maaşla ikinci müddiğe tayin buyrulmuş olan Meradiyan Efendi mektebimiz açıldığı halde henüz ispat-ı vücud etmemiştir. İdaresine müracaat edilecek kendisinin İstanbul'da olmayıp Paris'e gitmiş olduğu anlaşılmıştır. Savaş hali dolayısıyla yakın vakitte dönüp işe başlayamayacağı aşikardır"⁸⁵ Başka bir örnekte İstanbul İnas (kız) Sultanisinde yaşanmıştır. "İstanbul İnas Sultanisi dikiş muallimesi Mernaviyans Hanım tatilde Avrupa'ya gidip hala dönmediği gibi ne zaman geleceği de bilinmediğinden ve uzun müddet öğrencilerin bu dersten mahrumiyeti mağduriyetlerine sebep olacağından adı geçen dönüştüne kadar münasip bir vekilinin gönderilmesine müsaade buyrulması"⁸⁶ istenmiştir. Ancak 15 Mart 1915 tarihinde dönebilen öğretmen, Bakanlığa verdiği dilekçede buna sebep olarak, "hala Bezm-i Alem Valide Sultanisi namıyla adlandırılan İstanbul İnas Sultanisi dikiş ve biçki muallimeliğinde bulunmakta iken tatil günlerinden faydalanarak Belçika'da bulunan biraderimi ziyaret etmeye gitmiş isem de harb-i umuminin çıkması hasebiyle şimdiye kadar İstanbul'a dönemedim"⁸⁷, demiştir.

Bu başlıktaki değineceğimiz diğer konu bahsedildiği gibi Osmanlı vatandaşı olmayıp da savaş hali sürecinde Osmanlı Devleti sınırları dahilinde bulunan öğretmenlerdir. Maarif Nezareti Maliye Nezareti'nden aldığı emir gereği yayınladığı genelge ile ülkede çalışan ve savaşta olduğumuz ülkelere vatandaş olan memur ve öğretmenlerden lüzumlu olmayanların işlerine son verilmesini istemiştir. 18 Ocak 1915 tarihli yazıda; "Düvel-i muhasıma ve müttetikleri vatandaşlarının duyun-ı umumîye, reji idaresi ve bunun gibi resmi daireler ile hükümet-i seniyyenin alakadar bulunduğu müessesat-ı nafia ve şirketlerde hizmet etmeleri hoş karşılanmayacağından bunların durum dolayısıyla memuriyetlerinde devam edilmelerine hükümet-i seniyyece lüzum görüleceklerden başka-

⁸⁵ BOA MF İMF 43-30.

⁸⁶ BOA MF TLY 447-67/1.

⁸⁷ BOA MF TLY 447-67/2.

smın mensup oldukları idarelerden katiyen hesapları kesilerek memuriyetlerinden tard ve ihraçları gerekli görüldüğünden gereğinin süratle icrası”⁸⁸ istenmiştir.

Bunun yanı sıra savaş dolayısıyla ülkelerine gitmiş olan yabancı öğretmenler istifa etmiş kabul edilmişlerdir. Memuriyetlerine ihtiyaç görülenlere ise yukarıda da belirtildiği üzere çalışma izni verilmiş ve memuriyetlerine devam ettirilmişlerdir. Örneğin Meclis-i Vükela’nın, Maarif Nezareti’nin 23 Aralık 1914 tarihli tezkeresi hakkında verdiği karara baktığımızda, “Mezkur tezkere de sorulduğu üzere Galatasaray Sultanisi ecnebi muallimlerinden olup savaş hali dolayısıyla memleketlerine gideceklerinden dolayı istifa etmiş kabul edileceklerinden başka şimdiye kadar Fransa vatandaşı olarak mektepte bulunan mualliminden tarih ve edebiyat-ı fransiye muallimi mösyö Şoze’nin dahi örnekleri gibi memuriyetinin devamı uygun görüldüğü”⁸⁹ anlaşılmaktadır.

Bu karardan, savaş halinde bulunulsa dahi⁹⁰ eğitimin aksamaması için bazı yabancı uyruklu öğretmenlerin çalışmalarına devam etmeleri için müsaade edildiği anlaşılmaktadır. Bu karar, zor şartlarda dahi imkânlar ölçüsünde eğitimin zarar görmemesi için çalışıldığının kanıtı olmuştur. Diğer bir örnekte, “Galatasaray Sultanisi yabancı uyruklu muallimlerinden olup savaş hali dolayısıyla memleketlerine gittiklerinden dolayı istifa etmiş kabul edilenlerden başka mektep mezkur muallimliklerinde bulunan Fransa şubesinden mösyö Bilanşön Kopet, Lamir Lapeye, Ruchal Turn’un eğitimin sekteden korunması için memuriyetlerinin devamı uygun görülmüş” tür⁹¹.

Bu öğretmenler için Maarif Nezareti İstanbul Emniyet Müdürlüğü’ne 20 Mayıs 1915 tarihinde “Galatasaray Sultanisi ecnebi muallimlerinden olup savaş hali dolayısıyla memleketlerine gittiklerinden dolayı istifa etmiş ad olunanlardan başka Fransa tebaasından olan ve ilişikteki pusulada isimleri yazılı bulunan mektebi mezkur muallimlerinin ayrılarak eğitimin sekteden korunması için memuriyetlerinin devamı Meclis-i Vükelaca uygun görülmüş ve adı geçenlere mektep mezkur idaresince birer vesika verilmiş olmasına binaen şehrimizde bulunan yabancılar hakkında zaptiyece icra kılınmakta olan takibattan adı geçenlerin istisna edilmeleri hususunda tarafınıza yazısı mektep mezkur müdürlüğünden bildirilmiş olmakla”⁹² şeklinde bir yazı göndererek, polis takibinden kurtararak çalışma şartlarını iyileştirmeye çalışmıştır.

Bunun yanı sıra bazı ecnebi öğretmenlerin memuriyetlerinden azledildikleri de anlaşılmaktadır. Örneğin Ordü-yi Hümayun Başkumandanlık Vekaleti tarafından 7 Eylül 1915 tarihinde Maarif Nezaretine gönderilen

⁸⁸ BOA MF İST 15-69.

⁸⁹ BOA MV 195-99.

⁹⁰ Fransa bunların başında gelmektedir. Her ne kadar o tarihte Çanakkale’de aktif olarak savaş başlamamış ise de 18 Mart günü Fransızlara ait Bouvet Zirhlisi Çanakkale Boğazı’nda batacak ve kara muharebelerinde 1915 yılının Haziran ve Temmuz aylarında Kerevizdere’de Fransızlarla oldukça kanlı muharebeler yaşanacaktır.

⁹¹ BOA MV 195-41.

⁹² BOA MF ALY 80-1.

yazıda ordu, “okullara tayinleri seferberlik ilanından sonraya tesadüf eden ve Harbiye Nezareti hukuk müşavirliğinde mahfuz bulunan 17 Aralık 1914 tarihli Meclis-i Vükelanın kararına binaen çalışmalarında mahzur görülmüş muallimler miyanında yalnız taksim Rum Fransız Lisesi eski muallimlerinden mösyö Lögaf ile Rusya Fransız Lisesi eski müdürü mösyö Büvenin isimleri yazılı ve diğer Hakkında bir emre tesadüf edilmediğinden hakkında bir karar olmadığı taktirde bunun ve emsalinin memuriyetlerinden azillerini”⁹³ istemiştir. Buna cevaben Maarif Nezareti 13 Eylül 1915 tarihinde verdiği cevapta, “Galatasaray Sultanisi Mektebi tedrisatının sekteden korunması için memuriyetlerinin devamı Meclis-i Vükelaca görüşüldüğüne dair olan 15 Aralık 1914 tarih ve 324408/157 numaralı tezkere-i samiyede Büve’nin ismi de yazılı bulunmuş olduğu dosyanın tetkikinden anlaşılmış”⁹⁴ olduğunu belirterek azledilmeyeceğini vurgulamıştır.

3.6 Öğretmelerin Silah Altına Alınmasından Sonra Sınavların İcrası

Öğretmenlerin askere alımlarının devam etmesi, bir kaç celp döneminin aynı anda silahlaltına çağırılması, askeri mükellefiyet yaşının 50'ye çıkarılması, okulları öğretmensizlik karşısında yaşadığı sorunlara karşılık yeni çözümler bulmaya itmiştir. Şöyle ki, “savaş zamanı gerekliliklerinden olarak bazı lise muallimlerinin silah altına alınmasından ve diğer bazı sebeplerden dolayı bu sene imtihan-ı umumilerinin belirtilen zamandan önce icrasına müsaade olunması”⁹⁵ bazı Maarif Müdüriyetlerince talep edilmiştir. Fakat “mekatib-i sultaniye talimatnamesinin 111. maddesinde derslere Eylül’ün birinci günü başlanarak imtihan müddeti hariç olmak üzere eğitime dokuz ay devam olunacağı ve 81 maddesinde de sözlü imtihanlara eğitim süresinin bitiminden beş gün sonra başlanılarak nihayet dört hafta zarfında sona erdirileceği açıkça belirtilmiş olmasına ve müfredat programı gereğince söz konusu dersler dokuz ay tedrisat icrası suretiyle taksim edildiği halde zaten geç başlanılmış olan bu sene eğitiminin bir de belirtilen müddetten evvel imtihan icrasıyla neticesiz kalmasına izin verilmesi talimat ve müfredat programı ile temin edilen maksadın münhall bulunmasına”⁹⁶ sebebiyet vereceğinden bu talep reddedilmiş ve askere giden öğretmenlerinin derslerinin vekil öğretmenlerle belirtilen süreye kadar icra edilmesi istenmiştir. Bu konuda Trabzon Vilayeti Tedrisat-ı İptidaiye Meclisi 16 Mayıs 1915 tarihli ve 6/103 numaralı kararnamesinde, “savaş halinin zorlamasıyla bütün okulların vaktinde açılmadığı gibi mezkur Darülmualimin de ders yılı başlangıcından 39 gün sonra açılarak eğitime başlayabilmiş ise de taşra ahalisinden olan çoğu öğrencinin toplanması içinde hayli zaman kaybolmakla beraber mükellefiyet yaşına dahil olup seferberlik hasebiyle silah altına davet ve sonradan terhis edilen bir kısım talebesi de pek geç eğitime

93 BOA MF ALY 82-93/1.

94 BOA MF ALY 82-93/2.

95 BOA MF TLY 446-18.

96 BOA MF TLY 446-18.

iştirak eylemişlerdir"⁹⁷ diyerek okulların geç açıldığını bununla beraber öğrencilerden bazılarının da askerlik dolayısıyla okula geç başladıklarını belirtmiştir. Devamında ise şehrin Rus Donanması tarafından bombalandığından⁹⁸ ve dolayısı ile okulun 8 Şubat 1915 tatil edildiğini vurgulayarak, "sınavların icrası hakkında cereyan eden müzakerede dahi bilumum mekatiplerdeki muallimlerin çoğunluğu umumi seferberlik hasebiyle silah altına alındığından yerlerine kısmen vekiller tayin edilerek bunlar vasıtasıyla eğitime devam olunmuş ise de gerek hastalık gerek bombardıman ve sair zorlayıcı sebepler dolayısıyla okullarda genellikle eğitimin pek noksan bir surette cereyan ettiği ve gerçekleşen eğitim süresinin olması gereken müddetin yarısıyla bile denk olamadığı anlaşıldığından okullarda imtihanlarının dahi Darülmualiminler de olduğu gibi programlarının tamamlanmasına kadar tehiri hususu ortaya konulmuş ve ancak bu surette öğrencilerin eğitimlerini tamamlamalarının başarılabilmesinin mümkün olabileceği düşünülmüş ise de okullarda mualliminin büyük çoğunluğu silah altına alınmış olduklarından ve yerlerine kanunda ki şartlara sahip muallim bulunamadığından tayin edilen vekillerin dahi hemen onda dokuzu talim ve terbiyeye yeterli olmayan köy imamlarından ve ehil olmayan mektep talebelerinden ibaret bulunmasına binaen tedrisat ne kadar devam ederse etsin bu gibi muallimlerle istenilen faydanın temini mümkün olamayacağından başka, muharebe dolayısıyla çocukların velilerinin tamamen askerlikle muvazzaft tutulduklarından talebenin cümlesi lüzum-ı iase ve ...le gibi zorunlu ihtiyaçlarını tedarik ve temin ile uğraşmakta olduklarından⁹⁹ eğitimin program gereğince tamamlanması için imtihan müddetlerinin sınırlanması halinde bile hiçbir faide temin edilemeyeceği cihetle imtihan-ı umumiler hakkında icabından sonra konuşulmak üzere bilumum ilkokulların Mayıs on beşinde imtihansız tatili ve gelecek sene Eylül'ü başlangıcında hemen açılarak program üzere eğitime başlanması lüzumu tensip kılınmış olmağla keyfiyetin Maarif Müdüriyetinden bilumum okul müdür ve muallimlerine tamimen tebligat icrası ve Maarif Nezareti Celilesine de yazıyla bildirilmesi hususuna müsaade"¹⁰⁰ buyrulmasını istemiştir. Maarif Nezareti 12 Haziran 1915 tarihinde gönderdiği cevap ile "ilkokulların imtihansız tatili ile Eylülün birinci günü eğitime başlanması hakkındaki Vilayet Tedrisat-ı İptidaiye Meclisinin kararı uygun görülmüş"¹⁰¹tür. Böylelikle Trabzon'da Maarif Meclisi'nin gerekçeleri doğrultusunda okullar 1 Eylül'de açılmak üzere sınavsız tatil edilmiştir.

Okullarda sınavların icrası konusunda öğretmen sıkıntısı hat safhaya ulaşınca "mükellefiyet-i askeriye kanun muvakkatinin 42. ve 147. maddeleriyle

⁹⁷ BOA MF İBT 524-23/1.

⁹⁸ Bu bombardıman esnasında vazifeleri başında öğretmenler şehit olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. BOA MF İBT 536-47.

⁹⁹ Aynı durumu Çanakkale ile ilgili müfettiş raporunda da görmekteyiz. Öğrenciler babaları askerde olmalarından dolayı evlerinin geçimlerini sağlamak için çalışmak zorunda kalmışlardır. Bu yüzden okullarına devam edememişler veya geç başlamak zorunda kalmışlardır. Geçim derdi eğitim-öğretimin önündeki en engellerden biri olmuştur.

¹⁰⁰ BOA MF İBT 524-23/2.

¹⁰¹ BOA MF İBT 524-23/5.

sonradan yayımlanan kanun muvakkat gereğince yedek subay adayı olmak üzere bu kere Mekteb-i Harbiye ye sevk edilecekler miyanında bulunan mektep muallimleriyle müdavimlerinin imtihanların bitiminden sonra sevk olunmak üzere derdest başlamış olan bu sene gibi imtihan-i umumileri sonunca kadar tecilleri”¹⁰² uygun görülmüştür. Bu tecil kararı uygun görüldükten sonra Kolordulara tebliğ edilmiştir. Fakat öğretmenlerden bir kısmının tebligattan “evvel sevk edildiği ve hala Mekteb-i Harbiye ve talimgahta bulundukları anlaşılmış olduğundan mektepleri imtihanlarında bulunabilmeleri ve eğitim emeklerinin karşılığını elde edebilmeleri için 2-3 gün zarfında mahallerine gidebilmesi mümkün olan mektep müdür ve muallimleri ile müdaviminin (öğrencilerinin) geliş ve gidiş masrafı kendilerine ait olmak üzere iadesi ve bundan sonra ki devre-i tahsiliye ye terkleri münasip görülmüştür”¹⁰³ denilerek İhtiyat Zabit Namzetleri Talimgâhı Kumandanlığından bu kararın uygunluğu konusunda görüşü sorulmuştur. Bunun üzerine adı geçen Kumandanlık tarafından “Galata Sultanisi Müdüriyetine talimgah muavini Binbaşı Nihat Bey gönderilerek bu imtihan müddetinin ne kadar devam edeceği sual edilmiş ve cevaben altı hafta süreceği cevap alınmış idi. Bilahare Maarif-i Umumiye Nezareti Celilesi Tedrisat-ı Taliye Müdürü Hayri Bey talimgaha müracaat ederek iki ay sürecek olan imtihan müddeti zarfında mekatib muallimin ve müdaviminin tecilini talep etmesi üzerine genellikle ihtiyat zabit namzetlerinin (yedek subay adaylarının) en fazla dört aya yakın bir zamanda üç devrelik talim ve terbiyelerini tamamlayarak kıtaata sevk olundukları cihetle, imtihan için tecilleri talep olunan müddetin talim süresinin yarısından fazla olması ve talimgah müdaviminin çeşitli talimlerde bulunanların hemen yarısına yakın bir miktarının okul müdaviminden bulunması hasebiyle tecil-i hizmetleri kabul edildiği takdirde bütün tertibat ve teşkilatımızı alt üst ederek pek büyük müşkülata sebep olacağından ve meselenin ehemmiyeti sebebiyle mekatib muallimin ve müdaviminin mutlaka tecil-i hizmetleri lazım ise Harbiye ve Maarif-i Umumiye Nezareti Celileleri ...de meselenin görüşülmesi ile imtihan müddetinin ileri bir tarihe alınması bildirilmiş ve cevaben mumaileyh Hüsnü Bey tarafından imtihan müddetinin ileri alınamayacağı söylenilmiş idi. Ki şu halde sebep olacağı büyük sıkıntı tehir... iki ay müddetle bütün mekatib muallimin ve müdaviminin tecil-i hizmetleri muvaffak olamayacağı”¹⁰⁴ cevabı verilmiştir.

Her ne kadar İhtiyat Zabit Namzetleri Talimgâhı Kumandanlığı, söz konusu kişilerinin tecillerinin çok büyük sıkıntıya sebebiyet vereceği görüşü dolayısıyla tecil kararının uygun olmayacağını belirtmişse de Harbiye Nezareti tecil kararını vermiş ve Kolordulara emri göndermiştir. Harbiye Nezareti 22 Nisan 1915 tarihinde Maarif Nezareti’ne bu kararını yazıyla bil-

¹⁰² ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-12.

¹⁰³ ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-16.

¹⁰⁴ ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-16a.

dirmiştir. “Mekاتب-i Harbiye’de ihtiyat zabıt namzedi olmak üzere talim ve terbiye-i askeriye görmekte bulunan mektep muallimleri ile müdaviiminin mensup oldukları mekteplerin imtihan-ı umumilerinde bulunmak üzere üç günde mahallerine gidebileceklerin terhisleri”¹⁰⁵ uygun görülmüştür.

Kolordulara gönderilen tecil kararı üzerine Çanakkale’de savaşmakta olan 3. Kolordu tarafından Harbiye Nezareti’ne bir telgraf gönderilerek “60 nefer emrin (tecil kararının) gelmesinden evvel yani Nisan başında tamamen sevk edilmiş olduğundan bunlar miyanında mevcut mektep muallim ve müdavimleri terhis olunacaksa yerlerine diğerleri sevk edilmeli”¹⁰⁶ diyerek bu karar sonrasında askeri noktada yaşanabilecek sıkıntılara değinmiştir.

Maarif Nezareti 9 Mayıs 1915 tarihinde Harbiye Nezareti’ne bir yazı daha göndererek okullarda en az öğretmenler kadar çalışan müdlerin de (öğretmen yardımcıları) askerlik hizmetlerinin tecil edilmesini istemiştir. “Mükellefiyet-i askeriye kanun muvakkatinin 42. ve 147. maddeleriyle sonradan yayınlanan geçici kanun gereğince ihtiyat zabıt namzedi olmak üzere bu kere askeri kıtalara sevk edilecekler miyanında bulunan mektep muallim ve müdavimlerinin imtihan-ı umumilerin sonuna kadar tecil-i sevkleri tensip buyrulmuş ise de kararın, okulların iç işlerinde idare ve düzeni sağlamak vazifesiyle mükellef olan ve hizmetleri itibariyle muallimler kadar öneme sahip bulunan müdleri de kapsamı ve onların dahi imtihan-ı umumilerin sonuna kadar sevk ve tecil”¹⁰⁷ edilmesini istemiştir. Bunun üzerine Harbiye Nezareti 13 Mayıs 1915’te gönderdiği cevapta “müdlerin mektep muallimin ve müdavimi gibi sevklerinin imtihanlarının sonuna bağlı ve tehiri Fatih ve Selimiye Asker Alma Başkanlıklarına yazılmış”¹⁰⁸ olduğunu söylemiştir.

Özetle, Maarif Nezareti eğitimden beklenen ve istenilen faydanın elde edilebilmesi ve eğitim uğruna verilen emeklerin zayı olmaması için öğretmenlerin, öğretmen yardımcılarının ve öğrencilerin genel imtihanlardan sonra silâh altına alınmaları kararını Harbiye Nezareti’ne kabul ettirmiştir.

4. SONUÇ

Savaş boyunca birçok öğretmen ve öğrencinin yedek subay olarak ordu kıtalarına alınmış olması nedeniyle, öğretmenler asli görevleri olan mesleklerini, öğrenciler ise en temel hak ve hürriyetlerden olan eğitimlerini yarıda bırakmak zorunda kalmışlardır. Askere alınmaları sebebiyle okullarına devam edemeyen öğrencilerin okul idareleri tarafından kayıtlarının silinmesine karar verilmiş ve mağduriyetin giderilebilmesi adına 1915 yılında

¹⁰⁵ ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-20.

¹⁰⁶ ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-17.

¹⁰⁷ ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-37.

¹⁰⁸ BOA MF ALY 80-60/2.

devam-devamsızlık yönetmeliği değiştirilerek okullarına döndükleri tarihten itibaren devamsızlıklarının dikkate alınmasına karar verilmiştir. Aynı şekilde bu öğrenciler için yılsonunda bitirme sınavı açılarak sınıf geçme imkânı tanınmıştır. Lise son sınıfların askere alınması ve uzun süren savaş nedeniyle geri gelememelerinden dolayı üniversitede okumakta olan öğrenci sayısının artırılması için giriş sınavı kaldırılmıştır. Savaş hali nedeniyle Avrupa'ya öğrenci gönderilememiş, Avrupa'da okumakta olan öğrenciler geri dönmek zorunda kalmıştır.

Savaş nedeniyle silâh altına alınan öğretmenlerin özlük haklarının saklı kalmasına ve terfi hakkından mahrum kalmamalarına karar verilmiştir. Öte yandan öğretmenlerin çoğunun silâh altında olması sebebiyle vekil öğretmen uygulamasına gidilmiştir. Ancak vekil öğretmene verilen maaşın azlığı nedeniyle bir müddet sonra vekil öğretmen bulmakta sorun olmuştur. Bunun sonucunda eğitim pedagojik formasyonu olmayan kişilerle yürütülmeye çalışılmıştır.

Savaş halinde bulunduğumuz ülkelerin vatandaşları olan öğretmenlerde sınır dışı edilmiş ancak kalmasına ihtiyaç duyulan ve sakınca görülmeyen öğretmenlerin çalışmasına izin verilmiştir. Türk öğretmenlerden ise silâh altına alınmamış olanların, sınavların bitimine kadar askerlik hizmetlerinin teciline karar verilmiştir.

KAYNAKLAR

ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

- BOA MV 242-39
- BOA DH. HMŞ. 23/95
- BOA DH. EUM. LVZ. 21/44
- BOA DH. HMŞ. 23/97
- BOA DH İD. 206/10-53
- BOA MF. ALY. 77/8-1
- BOA MF. HTF. 2/7
- BOA İ. DUİT. 76/26
- BOA DH. EUM. MTK. 47/20
- BOA MF. İMF. 42/103-3
- BOA MF. MKT. 1209/70
- BOA İ. DUİT. 76/18
- BOA İUM. EK. 30/75-20
- BOA MV. 240/22
- BOA İ. DUİT. 76/18-4
- BOA İ. MLU. 19/1333 R-30
- BOA İ. DUİT. 76/12
- BOA DH İ. UM. E-30-75/16
- BOA DH İ. UM. E-30-75/12
- BOA MF HTF 3/34
- BOA MF HTF 2-83
- BOA MF HFS 5-119
- BOA MF MGM 9-63
- BOA MF ALY 82-53/1
- BOA MF ALY 82-53/2
- BOA MF ALY 80/54
- BOA MF. ALY, 79/3
- BOA MF. ALY, 79/3
- BOA MV 192-29
- BOA MF MH 2197-55
- BOA MF ALY 82-91/1
- BOA MF ALY 82-91/2
- BOA MF MKT 1210-24
- BOA MF MH 2197-25
- BOA MF HFS 4-45
- BOA MF HTF 4-7
- BOA MF İMF 43-41
- BOA MF TLY 447-15
- BOA MF İBT 536-50/1
- BOA MF İBT 536-50/2
- BOA MF MKT 1211-41
- BOA MF ALY 78-29
- BOA MF İBT 536-61
- BOA MF HTF 2-5
- BOA MF HTF 2-8

- BOA MF MKT 1207-38/2
- BOA MF İBT 536-10
- BOA MF MKT 1207-38/2
- BOA MF MKT 1213-20/1
- BOA MF MKT 1213-18
- BOA MF İMF 43-5
- BOA MF HTF 4-105
- BOA MF İMF 43-30
- BOA MF TLY 447-67/1
- BOA MF TLY 447-67/2
- BOA MF İST 15-69
- BOA MV 195-99
- BOA MV 195-41
- BOA MF ALY 80-1
- BOA MF ALY 82-93/1
- BOA MF ALY 82-93/2
- BOA MF TLY 446-18
- BOA MF TLY 446-18
- BOA MF İBT 524-23/1
- BOA MF İBT 536-47
- BOA MF İBT 524-23/2
- BOA MF İBT 524-23/5
- BOA MF ALY 80-60/2

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı (ATASE)

- ATASE Kls. 1889, Dos. 58, Fih. 1-54.
- ATASE, Kls. 1991, Dos. 406, Fih. 1-5.
- ATASE, Kls. 1991, Dos. 406, Fih. 1-6.
- ATASE, Kls. 1991, Dos. 406, Fih. 1-7.
- ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-12.
- ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-16.
- ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-16a.
- ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-17.
- ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-20.
- ATASE, Kls. 2030, Dos. 574, Fih. 1-37.

BASILIL KAYNAKLAR

- ALBAYRAK, Muzaffer. & YILMAZER, Tuncay. *Sorularla Çanakkale Muharebeleri-1*, Yedigöte Yayinevi, İstanbul 2007.
- ARIKAN, Mustafa. “Ağabey ve Kardeşi –Hayat Çizgisi Savaştan Geçen İki Medreseli- başlıklı tebliğ, Savaş Tarihi Araştırmaları Kongresi, 100. Yılında I. Dünya Savaşı ve Mirası 6-8 Kasım 2014 Çanakkale.
- BAYCAN, Nusret. *I. Dünya Harbinde Türk Harbi Çanakkale Cephesi 25 Nisan 1915 Arıburnu Çıkarması 27. Piyade Alayının Karşı Taarruzu: 19. Tümenin Bu Karşı Taarruzu Desteklemesi*, Stratejik ve Taktik Sonuçlar Serisi No:4, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1976.
- Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi 5. Cilt Çanakkale Cephesi 2. Kitap Amfibi Harekat*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1978.
- C. F. Aspinall - Ogländer, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekatı: Seferin Başlangıcından 1915 Mayıs'ına Kadar*, Arma Yayınları, haz. Metin Martı, İstanbul 2005.

- ÇULCU, Murat. *İkdam Gazetesinde Çanakkale Cephesi*, Denizler Kitabevi, İstanbul 2004.
- DÖLEN, Emre. *Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.
- E. Albay A. Thomazi, *Çanakkale Deniz Savaşı*, Çev. E. Korgeneral Hüseyin Işık, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997.
- ERDEMİR, Lokman. *Çanakkale Savaşı; Siyasi, Askeri ve Sosyal Yönleri*, Gökkuşbuğu, İstanbul 2009.
- Mahmut Sabri Bey, *Seddülbahir Muharebesi ve 26. Alay 3. Tabur Harekatı*, Çanakkale Hatıraları 3. Cilt, Arma Yayınları, İstanbul 2005.
- Münim Mustafa, *Cepheden Cepheye*, 3. Baskı, Arma Yayınları, İstanbul 2002.
- SANDERS, Liman Von. *Türkiye'de Beş Yıl*, Çev. Osmanlı Genelkurmayı Askeri Tarih Encümeni Tercüme Heyeti, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.
- SAYILIR, Burhan. *Türk Kurmay Subaylarının Gözüyle Çanakkale Savaşı*, Salyangoz Yayınları. İstanbul 2006.
- STEEL, Nigel. & HART, Peter. *Gelibolu Yenilginin Destanı*, Çev. Mehmet Harmancı, Epsilon Yayıncılık, İstanbul 2005.
- STEEL, Nigel. & HART, Peter. *Gelibolu Yenilginin Destanı*, (çev. Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul 1996.
- TONGUÇ, Faik. *Birinci Cihan Harbinde Bir Yedek Subayın Hatıraları*, Bengi Matbaası, Ankara 1960.

SÜRELİ YAYINLAR

- Karesi Gazetesi 21 Haziran 1915
- Karesi İdadi-Sultani Lisesine Mahsus Salname 1342-1340 (1924-1926)

